

TARTALOM

Kedves Olvasóink!.....	2
Bereczki András: Megnyitó.....	3
Csúcs Sándor: Észk Köztársaság – 100 év innováció.....	4
Bereczki András: Az észk szak múltjáról és jelenéről.....	8
Segesdi Móni: Mit kaptam az észk nyelvtől?.....	12
Anu Kippasto: Kultúra és nyelv kéz a kézben.....	14
Benedek Nóra: Észk nyelvoktatás – 80.....	18
Csepregi Márta: Janurik Tamás 80 éves.....	20
Klima László: Pusztay János 70 éves.....	22
Csepregi Márta: Szubjektív konferencia-beszámoló.....	25
Bengt Pohjanen: Kívülről ide – innen kifelé.....	29
Erdélyi István: Sigismund Herberstein és a magyar őstörténet.....	34
Csúcs Sándor: Finnugrisztika az Akadémián és a Pázmányon.....	35
Karsai Bálint: „Ősi rokonság” tábor.....	40
Szeverényi Sándor: Sipőcz Katalin habilitációja.....	41
Zaicz Gábor: Dyekiss Virág nyerte el a 2018. évi Vértes Edit-díjat.....	43
Havas Ferenc: Válogatott tanulmányok (Kubínyi Kata ismertetése).....	48

A címlapon Sigismund Herberstein térképe 1549-ből

Finnugor Világ

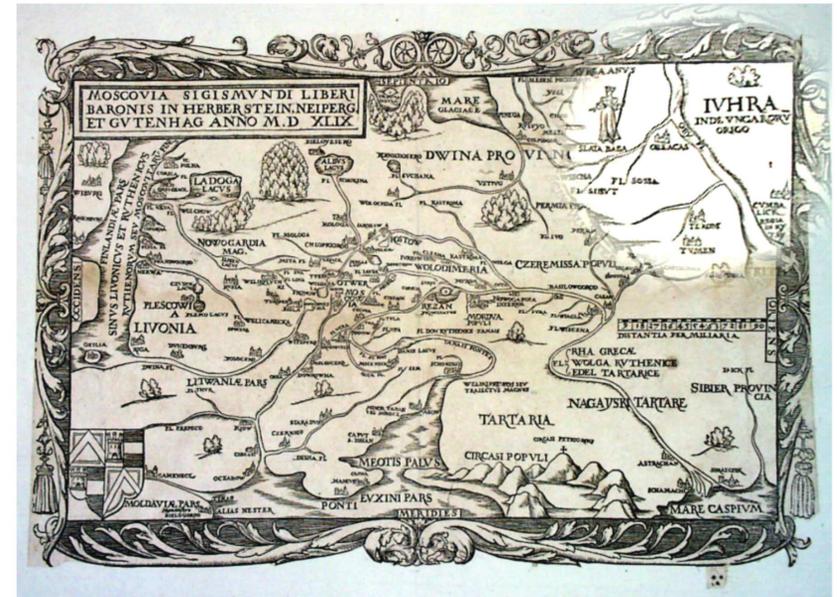

A Reguly Társaság Értesítője

XXIII. évfolyam, 4. szám

2018. december

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Falk Nóra, Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.
Villanyposta: Csucs@btk.ppke.hu

Kiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közreműködésével

A társaság tagjai a lapot tagdíjuk fejében kapják. Tagdíj: dolgozóknak 2000 Ft, nyugdíjasoknak, diákoknak: 1000 Ft. Bankszámlaszámunk: 11101404–19664314–36000001.

© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevétel, nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary

Kedves Olvasóink!

Szerkesztői rovatomban ezúttal a Rokon Népek Napja alkalmából rendezett megemlékezésünkről számolok be. Az eseményre október 11-én került sor az ELTE Finnugor Tanszékén. A változatosság jegyében a program az i épület alagsorában kezdődött Duray Zsuzsa, Várnai Zsuzsa és Tamás Ildikó számi (vagyis lappföldi) terepmunkák anyagából készült fotókiállításának megnyitójával. Ezután felmentünk a II. emeleti Bence-terembe, ahol e sorok írója üdvözölte a megjelenteket, beszélt a veszélyeztetett finnugor nyelvekről, sokadszor elmondta, hogy megmaradásuk elsősorban beszélőiken múlik, de szolidaritásunkkal, kutató munkánkkal mi is segíthetünk ebben. Szerencsére már van példa a sikeres revitalizációra, úgy tűnik a finnországi inari számik körében sikerült megfordítani a nyelv kihalásának folyamatát. Röviden megemlékezett karizmatikus kollégánkról Schmidt Éváról, aki idén lett volna hetven éves, és megemlítette a jövőre esedékes Reguly jubileumot, névadónk születésének 200. évfordulóját.

Az est főszereplője Tamás Ildikó volt, aki két informatikus szakember (Velősy Péter és Tóth István Krisztofer) segítségével létrehozta a *Számi jojkák adatbázisát*. Mi is a jojka? Ha azt mondjuk, hogy számi népdal, akkor jóformán semmit sem mondtunk róla. Tamás Ildikó szavaival a jojka „a kommunikáció eszköze, az identitás kifejezője, a szórakozás kelléke, továbbá a számik társadalmának és környezetének osztályozására, azonosítására is szolgáló rendszer; a tapasztalatok, a világról szerzett ismeretek egyfajta foglalata...” Bizonyos értelemben az uráli népek körében is egyedülálló műfaj, speciális zenei, ritmikai és szövegalkotási szabályokkal.

1966-ban Szomjas-Schiffert György (1910–2004) a finnországi Nunananen községben rögzített hangszalagra száznál több jojkát, amelyeket azután *Lapp sámánok énekes hagyománya* c. könyvében publikált. Az adatbázis ezekből egyelőre 31-et tartalmaz, eredeti, meghallgatható formában. Az előadásban is elhangzott és az adatbázisban is olvasható Tamás Ildikó elemzése a jojkák típusairól, a dallamokról, a töltőszövegről és a jojkák más sajátosságairól. Az adatbázis elérhető: <http://jojkaadatbazis.btk.mta.hu> címen.

Az előadás után megtekintettük a Sara Margrethe Oskal számi filmrendezővel készült riportfilmet a számi jojkák mai társadalmi szerepéről. Ez sokat segített abban, hogy jobban megértsük a jojkák és a számik világát.

Az est zárásaként Tatiana Efremova az ELTE Finnugor Tanszékének mari lektora mutatta be fotókkal kísérve a mariföldi túrázási lehetőségeket. A sok természeti szépség mellett megismerkedhettünk a mariföldi Uncso faluval is. Ez a település lesz 2019-ben a Finnugor Kulturális Főváros.

Köszönjük az ELTE Finnugor Tanszékének, hogy megint egyszer helyet biztosított társaságunk rendezvénye számára.

Csúcs Sándor

Megnyitó*

Engedjék meg, hogy először is átadjam Önöknek az Észk Köztársaság rendkívüli és meghatalmazott nagykövete, Kristi Karelsohn asszony üdvözlését, aki egy észk delegáció látogatása miatt nem tud személyesen jelen lenni. Az észk delegáció Magyarországra érkezése egy igen örömteli eseménnyel áll összefüggésben, ugyanis néhány óra múlva kerül sor az Észk Köztársaság nagykövetségének ünnepléses újranyitására. Az Önök konferenciájára tehát egy olyan napon kerül sor, amely méltán kerül be a magyar–észk kapcsolatok történetébe, de nem kizárólag a nagykövetség újranyitása miatt.

Az ugyancsak ma kezdődő Észk Zenei Hét keretében fél nyolctól a Zeneakadémián a kortárs komolyzene talán legtöbbet játszott zeneszerzője, az észk Arvo Pärt műveit hallhatja a műértő közönség a Tallinni Kamarazenekar és az észk Filharmónia Kamarakórusa előadásában, a Grammy-díjas Tõnu Kaljuste vezényletében. Jelenleg kétségtelenül Arvo Pärt az észk kultúra legismertebb népszerűsítője a világon, de szerencsére vannak bőven más sikerágazatok is. Elég, ha megemlítjük a filmművészetet, a képzőművészetet vagy a szépirodalmat. Nem véletlen tehát, hogy a kis Észkországnak már 20 éve kulturális intézete is tevékenykedik Budapesten.

Ünneplésre egyébként más okuk is van a nyelvrokon észteknek és Észtországnak, mert ebben az évben ünneplik függetlenségük kikiáltásának 100. évfordulóját. Ennek az évszázadnak több mint a felében idegen megszállás alatt kellett élniük, ennek ellenére van mire büszkének lenniük. Különösen akkor, ha azt is megvizsgáljuk közelebbről, honnan hová sikerült eljutniuk az utóbbi negyedszázadban. Kimondhatjuk, hogy az élet számos területén csodálatra és követésre méltó teljesítményt mutattak. Az észk gazdaság, az információtechnológia és oktatás eredményeire világviszonylatban is felfigyeltek mostanában.

A nyelvrokonság és a hagyományosan szoros kulturális kapcsolatok jelzik, hogy Észtországban is megbecsülik Magyarországot és a magyar kultúrát. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán már közel 25 éve folyik észk szakos képzés, 2018-tól a Finnugor Tanszék megkapta az *észki oktatási centrum* címet is.

A múlt heti labdarúgó mérkőzésen a magyar válogatott legyőzte az észk csapatot, így mostanában Magyarországon is különösen hálásan és nagy jóakarattal emlegették Észtországot a médiában. Szerencsére emellett van még számos más ok is, amiért a magyarországi Észtország-kép előnyére változhatott. Tegyük meg mi is mindent, hogy ez a szoros kapcsolat megmaradjon, hiszen a magyar fél nemcsak adhat, de sokat kaphat is. Éppen ezért szeretnék köszönetet mondani a

* Elhangzott a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán az *Észk Köztársaság – 100 év innováció* című konferencián 2018. november 23-án.

Károli Gáspár Református Egyetemen az együttműködés erősítéséért, a konferencia megszervezéséért. Eredményes tanácskozást kívánok!

Dr. Bereczki András
az Észt Köztársaság
tiszteltetbeli főkonzulja

*

Észt Köztársaság – 100 év innováció

Ezzel a címmel rendeztek egész napos tudományos ülést 2018. november 23-án a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán. Az ülést Sepsi Enikő dékán nyitotta meg, majd Bereczki András tiszteltetbeli főkonzul üdvözölte a megjelenteket. Üdvözlő beszéde e számunk élén olvasható. Őt Szipőcs Krisztina a Ludwig Múzeum igazgatóhelyettese követte, aki a múzeum *Nyelvrokonok. Észt – magyar kortárs művészeti kiállítására* hívta fel a figyelmet. A kiállítás szeptember 28. óta van nyitva és 2019. január 6-ig megtekinthető. Papp Gábor a Kar Idegennyelvi Lektorátusának vezetője az évek óta folyó észt oktatásról beszélt.

Az első előadást Bereczki András tartotta *A két világháború közötti Észtország kisebbségi politikájáról*. Az I. Világháború végén függetlenné vált Észtország majdnem homogén nemzetállamnak számított. A 87,6% észt mellett oroszok, németek, svédok, zsidók és lettek éltek az országban. A függetlenségi manifesztumtól kezdve olyan törvények és rendeletek születtek, amelyek a kisebbségek bizalmának megnyerését szolgálták. Az 1920-ban megszületett alkotmány szavaltotta a nemzetiség szabad megállapítását, a kisebbségek számára a kulturális önkormányzat felállításának jogát, továbbá a nemzeti kisebbségek nyelvhasználati jogát az állami intézményekben és a helyi önkormányzatokban. A kisebbségek kulturális önkormányzatáról szóló törvényt 1925-ben fogadták el, és ezzel a világon elsőként valósulhatott meg a nemzeti kisebbségek önrendelkezési elve, amely az észtországi német és zsidó közösségek számára valósággá is vált. A nacionalista áramlatok Észtországban is éreztették hatásukat, de az észt nacionalizmus nem vált agresszív. A két világháború közötti észt nemzetiségi politika összességében megteremtette a feltételeket a kisebbségi kultúra és az identitás megőrzéséhez, de a kisebbségek sorsa ennek ellenére 1939-től kezdődően drámaian alakult.

A következő előadót csak a képernyőn láthattuk. Manzinger Krisztián ugyanis Magyarország brüsszeli EU képviselőjének másodtitkára. Előadásának címe: *Párhuzamos társadalmak kohéziója? Észtország orosznyelvű lakosságának*

integrációja. Fontosabb megállapításai: 1991, a függetlenség visszanyerése után Észtország az állampolgárság és a nyelvpolitika tekintetében korlátozó jellegű szabályozást alkotott a szovjet megszállás társadalmi következményeinek csökkentése érdekében. A következő évtizedekben törekvéseit részleges siker kísérte: nőtt az orosz nyelvűek észttudása, illetve emelkedett az észt állampolgárok száma. Az elmúlt években azonban ezek a folyamatok lelassultak. A társadalmi kohézió növelése, illetve Oroszország beavatkozási lehetőségeinek csökkentése érdekében ezért olyan paradigmaváltás látszik szükségesnek, amely egyszerre képes garantálni a kisebbségek nyelvének és kultúrájának megőrzését, valamint az ország területi integritásának és szuverenitásának tiszteltetben tartását.

Szabó Zsolt a KRE Alkotmányjogi Tanszékének oktatója *Az észt jogrendszer* címmel tartott előadást. Elmondta, hogy az észt parlamentnek (Riigikogu) 101 képviselője van és részletesen ismertette a törvényhozásnak a mienknél bonyolultabb és lassúbb folyamatát. Ez utóbbi sajtóság véleményem szerint éppen hogy a demokrácia nagyobb érvényesülését szolgálja.

Benedek Nóra, az ELTE doktorandusza *Az észt–magyar kulturális kapcsolatok 100 éve* címmel adott elő. Előadását 1553-mal kezdte, amikor Észtország déli része Bátori István lengyel király fennhatósága alá tartozott és a jezsuiták kollégiumot alapítottak Tartuban. Megemlékezett Hunfalvy Pál észtországi utazásáról is. (Itt említem meg, hogy Hunfalvy előtt Reguly Antal is járt Észtországban. 1841. június 2-án Tartuból (nála a város német neve, Dorpat szerepel) keltezte egyik, szüleinek írt levelét. Ezután gyűjtött a vótoknál, majd továbbutazott Szentpétervárra.) Az előadó a tárgyalt időszakot három részre osztja: – az alapok, 1918–1940, – az átmenet 1945–1991, és új kihívások 1991-től. Az első szakaszt eszmeileg az identitáskeresés, az eredet és a néprokonság kérdése jellemezte. Intézményi szempontból fontos volt a tartui Magyar Intézet megalapítása (1923), Magyarországon a Turáni Társaság tevékenysége, a finnugor kultúrkongresszusok és a két ország között 1937-ben aláírt kulturális csereegyezmény.

Az átmenet időszakában a szovjet rendszer korlátozta, de segítette is a hivatalos és személyes kapcsolatok kialakítását. A népek barátsága jelszó lehetővé tette küldöttségek cseréjét, testvérvárosi kapcsolatok kialakítását (Szolnok – Tallinn, Veszprém – Tartu), szépirodalmi művek fordítását és kiadását. Ehhez tolmácsok, fordítók, szakértők kellettek. Így mindkét országban kialakult egy kicsi, de lelkes értelmiségi csoport, amelynek tagjai önzetlenül dolgoztak a kulturális kapcsolatok érdekében. Az 1991-gyel kezdődő időszak tovább erősítette a két immár tényleg független ország közötti kapcsolatokat. Ebben szerepe volt a Rokon Népek Napja megünneplésének, a diplomáciai kapcsolat felvételének, baráti társaságok és kulturális intézetek alapításának, az egyetemi nyelvvoktatásnak és persze az Európai Unióba történő belépésnek is.

Az utolsó délelőtti előadó Renate Pajusalu a Tartui Egyetem professzora volt, aki *Nyelvi udvariasság az észtoknál és szomszédjaiknál* címmel tartott előadást. A

szerző saját szociolingvisztikai kutatásán alapuló tanulmány arról szól, hogy az észti, illetve orosz anyanyelvűek milyen arányban és milyen helyzetekben használják a tegező (egyes szám második személyű) és a magázó (többes szám második személyű) formát. A használatban mutatkozó különbségek nyelvi és kulturális sajátságokra vezethetők vissza.

Az ebédszünetben a folyosón megtekinthettük a posztereket. Ezek legtöbbször az Észt Nyelvi Intézet (Eesti Keele Instituut) és az Anyanyelvi Társaság (Emakeele Selts) készítette. A nagyközönségnek szánt angol nyelvű poszterek az észti nyelv történetéről, az észti nyelvjárásokról, az irodalmi nyelv történetéről, a nyelvi tervezésről adtak rövid ismertetést. Egy poszteren az észti mint második nyelv téma szerepelt. Ez azért is fontos, mert Észtország lakosságának negyede orosz és erősen törekszenek arra, hogy ők valamilyen szinten elsajátítsák az észti nyelvet is.

Meg kell még említeni Takács Tímeának, a KRE hallgatójának poszterét: *Irodalmi modernség az észti és a magyar irodalomban a XX. század első felében*. A két hasábra osztott poszteren a szerző egymás mellett mutatta be az észti irodalmi mozgalmakat (pl. *Noor Eesti* = Ifjú Észtország) és a nekik időben megfelelő magyar írókat, a *Nyugat* különböző nemzedékeinek képviselőit. A szerző nagyon szemléletesen, az írók nevének kívül fényképekkel és idézetekkel mutatta be a korszakot. A poszter műfaja persze nem alkalmas a részletekbe menő összehasonlításra, de egyszer ezt a munkát is el kellene valakinek végezni. Hadd idézzek mutatónak néhány sort a kiváló költőnő Betti Alver (1906–1989) egyik verséből:

A jeges ösvényen nehéz lépegetni
az égről eltűnnek a csillagok és a hold
Ám előttünk az ifjú s fejedelmi
költészet tart lámpást

(Kérés Gyula fordítása)

Délután az ülés műhelybeszélgetés elnevezéssel folytatódott, de éppúgy előadásokat hallgattunk meg, mint délelőtt. Helle Metslang a Tartui Egyetem professzora *100 év az észti nyelvművelésben: az Anyanyelvi Egyesülete* címmel adott elő. Az Anyanyelvi Társaságot (észtül Emakeele Selts) 1920-ban alapították, jelenlegi elnöke az előadó, aki részletesen ismertette a társaság céljait és tevékenységét. Felsorolni is sok lenne, mi minden fűződik a társaság nevéhez az elmúlt közel száz évben. Konferenciák rendezése, fiatal kutatók nevelése, nyelvjárási anyag gyűjtése, folyóiratok és más kiadványok megjelentetése. Köztük fontos helyet foglal el az *Eesti keele varamu* (Az észti nyelv kincstára) című, nyolc kötetesre tervezett sorozat, amelynek eddig három kötete jelent meg. Részt vesznek a nyelvi tervezésben is, pl. a családnevek észtesítésében, neologizmusok alkotásában, a nyelvi normák kialakításában, az állami nyelvvizsga észti anyagának

kidolgozásában, nyelvi rádióműsorok szerkesztésében, ifjúsági programok és nyári táborok szervezésében, külföldi észti nyelvi napok rendezésében stb. A társaságnak jelenleg 387 tagja van, tevékenységét az Észt Tudományos Akadémia és az Oktatási Minisztérium finanszírozza. Az érdeklődőknek ajánlom a társaság honlapját, amelynek angol nyelvű változata is van: www.emakeeleselts.ee.

Tiborcz-Tóth Tünde a veszprémi Pannon Egyetem docense előadása (*Nyelvi interferencia egy óvodáskorú magyar–észti bilingvis gyermek nyelv produkciójában*) érdekes kérdéssel foglalkozott, milyen hibákat (normaszegést) követnek el a két-nyelvű gyermekek, illetve a magyarul tanuló észti felnőttek. A kutatás során kiderült, hogy az észti anyanyelvű felnőtteknek nehézséget okoz a magyar determinációs rendszer szabályos használata, a két-nyelvű gyermekek viszont nem, a nyelvében megmutatózó észti grammatikai hatás ellenére sem. A szerző 2009 és 2017 között hat évet töltött Észtországban mint a Tartui Egyetem magyar lektora, majd a Tallinni Magyar Intézet igazgatója, akkor gyűjtötte előadásának anyagát.

Kövesdi Lilla az ELTE doktorandusza *Az ünnepek jelentőségének változásai 1970 és 1989 között Észtországban és Magyarországon* címmel tartott előadást. Észtországban a Szovjetunió tagköztársaságaként számos gyökeres változás történt az ünnepek vonatkozásában is. Ezeket a változásokat a szovjet állam irányította. Néhány ünnep neve változatlan maradt, de egész más tartalommal; más ünnepek esetében a név és a tartalom is jelentős változásokon ment keresztül. Egyes emléknapok megünnepelése tiltottá vált; de a naptár egészen új ünnepnapokkal is bővült, mint nálunk is a szocializmusban. Ezekkel többek közt az ún. szocialista értékrendet akarták megszilárdítani az emberekben. Hogyan ünnepel egy társadalom, ha a szabadidő eltöltését is a szocialista ideológia határozza meg? Az előadó erre a kérdésre kereste a választ.

Két gazdasági tárgyú előadás is elhangzott. Becsey Zsolt *Észtország gazdasági fejlődése és felzárkózási kísérlete az Európai Unióban – a magyar törekvések fényében*, és Csillik Péter, Forgács Anna *Észtország 2000–2018 közötti gazdasági teljesítményéről és versenyképességéről*. Az előadók mintha összebeszéltek volna, egyformán pozitívan értékelik Észtország gazdasági fejlődését, felzárkózását és versenyképességét. Becsey szerint Észtországnak nagyon fegyveres az államháztartási politikája, az észtek nagy jelentőséget tulajdonítanak a modernizációnak, a gazdasági élet és a közigazgatás digitalizálásában kimagasló eredményeket értek el. Észtország az Európai Unióban a poszt-szocialista országok közül a leginnovatívabb besorolást kapta, K + F-re költött GDP arányos forrásai meghaladják a poszt-szocialista átlagot. Különösen jelentős összeget költenek az oktatásra és képzésre. Az észti diákok PISA eredményei is kiválóak. Csillik Péter, Forgács Anna előadásából kiemelném, hogy szerintük Észtország a vizsgált időszak éveinek többségében költségvetési többletet ért el és ezáltal az államháztartás adósságát alacsonyan tartotta. Eközben vonzotta a külföldi tőkét. Így a nettó működőtőke beáramlásának értéke meghaladta a folyó fizetési mérleg deficitjét.

Észtország a versenyképességi mutatók tekintetében a 2010 utáni években megelőzte összes európai poszt-szocialista versenytársát, míg Magyarország a mezőny második felébe került. Észtországban az egy főre jutó GDP értéke 1980-ban a magyarországinak 70%-a volt. 2016-ban ez az arány 107% lett, vagyis megelőzték bennünket.

Összességében a rendezvényről azt mondhatjuk, hogy tematikailag sokszínű volt, az előadók nagy szakértelemmel és empátiával fejtették ki véleményüket, az előadásokból sokat tanulhattunk. Az eseményt a KRE tanára, a sok éve Magyarországon élő Anne Tamm szervezte és vezette le. Hatalmas munkát végzett, köszönet érte! Befejezésül lenne két kisebb kritikai megjegyzésem. Az előadások többsége angolul hangzott el. Az észt előadók esetében a nyelvválasztás érthető, de a magyar előadók beszélhettek volna magyarul is. Különös tekintettel arra, hogy feltevésem szerint az esemény a művelt nagyközönségnek és Észtország magyar barátainak volt szánva. Akik azonban talán nem értesültek időben a rendezvényről, mert sajnos végig nagyon kevesen hallgattak az érdekes és kiváló előadásokat.

Csúcs Sándor

*

*Az észt szak múltjáról és jelenéről**

Az elkövetkező néhány percben szeretnék egy pár szót szólni az észt szakos képzés múltjával és jelenével kapcsolatban, hogy az ezzel kapcsolatos kérdések átláthatóbbá váljanak a hallgatóság számára. Természetesen nem szeretnék kisajátítani a magyarországi észt oktatást, hiszen nagyon fontos munkát végeztek és végeznek a kollégák e téren más magyarországi egyetemeken is. A velük történő együttműködést szeretnék ismét élővé tenni, hogy rendszeressé válhassanak a tapasztalatszerések, a közös szemináriumok.

Pontosan kilenc hónappal ezelőtt – egy egész napos rendezvény keretében – ünnepeltük ugyanitt az Észt Köztársaság kikiáltásának 100. évfordulóját. Az előző nagykövet, Rein Oidekivi üdvözlő beszédében a magyar–észt kapcsolatokról szólt, Pusztay János Prima primissima-díjas professor emeritusunk felvázolta a közös múltat, a közös jelent és a közös jövőt az együttműködés jegyében, de hallhattunk a Tallinni Magyar Intézet munkájáról, a Magyarországi Észt Intézet budapesti 20. évéről, a Magyar–Észt Társaság tevékenységéről, az észt nyelvstratégia európai távlatairól, és végül megpróbáltam nagyon röviden összefoglalni az

észt szak történetét az egyetemünkön. Ekkor már röviden szó esett – a teljesség igénye nélkül – az előzményekről, illetve a magyar és észt kutatók közötti személyes kapcsolatokról is. Az akkor felvázoltakat szeretném ezúttal néhány újabb adalékkal kiegészíteni. Februárban Budenz József, Hunfalvy Pál, Szinnyei József, Vikár Béla, Gombocz Zoltán, Simonyi Zsigmond, Zsirai Miklós, Lakó György, Kálmán Béla, Bereczki Gábor, Voigt Vilmos, Domokos Péter, Pusztay János, Kiss Jenő, Fodor István és Hoppál Mihály nevét említettem. A fiatalabb nemzedékből szerepelt még Pomozi Péter is, aki személyes kötődéseim kívül még egy népszerű észt néptánc-együttest is létrehozott Budapesten.

Ahogy akkor is elhangzott, az észt szakos oktatás az ELTE-n 1994-ben indult először program néven, de már akkor is a szakos követelményrendszerre építve. Az 1994-es kezdeményezést alapul véve tehát jövőre leszünk 25 évesek. Viszonylag hosszú huzavona után az észt program 1999-ben válhatott hivatalosan is szakká. Amennyiben ezt tekintjük a kezdet évének, akkor is már a 20. születésnapunkat ünnepelhetjük majd 2019-ben. Nagy örömünkre szolgál az is, hogy ez év nyarától a Finnugor Tanszék hivatalosan is Észt Oktatási Központtá válhatott.

Fontos előrelépés volt a képzés színvonalának biztosításában, hogy 1994 ősze óta észt lektor dolgozik a Finnugor Tanszéken. Itt azonban álljunk meg egy pillanatra, és idézzük fel a 80 évvel ezelőtt Budapetre érkezett első észt lektor, Felix Oinas emlékét, aki 1938 őszen foglalta el az első lektori állást a Pázmány Péter Tudományegyetemen!

Oinas már 1935–36-ban az Eötvös Kollégium lakója volt ösztöndíjasként, ahol szobátársa Kálmán Béla (későbbi akadémikus) volt. Ugyanitt lakott lektorként is 1938–1940-ben, ekkoriban Harmatta János volt a lakótársa. 1940-ben a Szovjetunió által megszállt majd odacsatolt Észtországból a nyári szünet végén már nem tudott visszatérni Budapetre. 1944 őszen előbb Németországba, majd később az Egyesült Államokba menekült a családjával, ahol megbecsült professzor lett.

Felix Johannes Hans Oinas (1911–2004)
(Forrás: <https://www.geni.com/people/Felix-Johannes-Oinas/6000000008632583986>)

* Elhangzott az *Észt nyelvoktatás – 80. Ünnepi megemlékezés az ELTE észt nyelvoktatásának 80. évfordulójára alkalmából* című konferencián 2018. november 27-én.

Voigt Vilmos professzor írásaiban* Oinas professzort nemcsak az észet, sőt nem is csak a finnugor folklorisztika, hanem általában az összehasonlító folklor-kutatás egyik legjelentősebb XX. századi alakjának nevezte, a balti finn és az orosz folklor kapcsolatai legjobb ismerőjének. Oinas professzor külön is foglalkozott az orosz és a délszláv folklorral, az összehasonlító epika-kutatással. Több irodalmi művet is fordított magyarról észtre (Zilahy Lajos, Nyíró József), magyar témájú tanulmányokat írt, és a későbbi évtizedekben is figyelemmel kísérte a magyarországi tudományos életet. Kifejezetten magyar témájú kutatásai azonban már nem voltak.

Visszatérve azonban a jelenlegi időszak lektoraihoz, leszögezhetjük, hogy kitűnő választásnak bizonyult mindegyikük. Nagy lelkesedéssel és empátiával látták, és látják el a munkájukat. A lektoraink a következők voltak: Piret Toomet (1994–1996), Anu Kippasto (1996–2000), Lea Kreinin (2000–2005), Reet Klettenberg (2005–2011), Leila Kimmel (2011–). Sokszor óriási óraszámban, önmagukat folyamatosan továbbképezve látták el a feladatukat. Nemcsak lektorok voltak, de Észtország képviselői is Magyarországon, és ez utóbbi gyakran sok plusz feladatot rótt és ró rájuk. Többször felmerült vendégprofesszor kölcsönös kiküldése és második lektor munkába állása, de ezek a próbálkozások elhaltak az éppen aktuális itteni és észtsországi takarékoskodások miatt. A magyar és észtsországi minisztériumok között két évente megújításra kerülő együttműködési munkatervekben szó volt ugyan az észts szakos képzésről, de idővel már egyre ritkábban fordultak hozzánk a minisztériumokból, egyre ritkábban kérdezték meg, mire is lenne szükségünk.

1994-ben tehát megkezdődhetett a szakos képzés. Szerencsére mindig akadtak érdeklődő hallgatók is. Az észts szakos oktatásban a következő oktatók vettek részt: Bereczki Gábor, Bereczki Gáborné Mai Kiisk, Fehérvári Győző, Nagy József, Janurik Tamás, Pomozi Péter, Csepregi Márta, Kubínyi Kata, Havas Ferenc, Segesdi Móni, Simon Valéria, Korencsi Krisztina, Kóhalmy Nóra, Benedek Nóra, Kövesdi Lilla és Bereczki András. A fokozatos, lépésről lépésre haladó munkára helyeztük a hangsúlyt, ami diákjaink fejlődésében meg is mutatkozott. Az itthoni oktatást kitűnően egészítették ki az észtsországi nyári

Felix Oinas idősebb korában
(Forrás:

<https://ru.wikipedia.org/wiki/>)

* Voigt Vilmos: Finnugrisztika – Filológia – Folklorisztika. Válogatott tanulmányok. Szerkesztette: Maticsák Sándor. Studia Folkloristica et Ethnographia 70. Debreceni Egyetemi Kiadó – Debrecen University Press. Debrecen, 2018. 499–512.

egyetemek és az öthónapos részképzések. Ez utóbbival kapcsolatban azt is megengedhettük magunknak, hogy többeket is csak akkor küldtünk Tartuba, amikor nyelvileg már azon a szinten voltak, hogy különösebb probléma nélkül teljesíteni tudták a kinti követelményeket. Több – különböző tudományterületet képviselő – észtsországi oktatótól is nagyon kedvező visszajelzéseket kaptunk a hallgatóinkkal kapcsolatban. A szak ismertsége azonban sem Magyarországon, sem Észtországban nem állt arányban a nyilvánvaló eredményekkel. Ezen a téren bizonyára többet tehettünk volna, többet „reklámozhattuk” volna önmagunkat – a munka mellett erre sajnos nem tudunk időt szánni.

A Finnugor Tanszék minden munkatársa valamilyen módon kapcsolatban állt és áll az észts nyelvvel és kultúrával, ha – érthető okokból – mégis többen beszélnek a finn nyelvet. Többen is vannak, akik kitűnő fordításaikkal járultak hozzá az észts irodalom magyarországi jelenlétéhez. Büszkén említem meg itt azt is, hogy számos hallgatónk próbálta már ki tehetségét a műfordítás területén. Több mint 15 hallgatóknak jelentek meg hosszabb-rövidebb fordításai észtsből. Többen vannak, akiknek már 4-5 kötete is van.

Idővel sajnálatosan egyre kevesebben maradtunk mi, az észts szakon oktató tanárok, így néha a doktoranduszaink is besegítettek a tanításba. Doktori iskoláinkban egyébként jelenleg 4 hallgató foglalkozik észts témával. Észt nyelvvel és kultúrával kapcsolatos speciális kollégiumokat olyan kollégák – Klima László, Outi Karanko-Pap, Sirató Ildikó, Szij Enikő, Salánki Zsuzsanna, Kerezi Ágnes, Tamm Anne és Földvári Sándor – is tartottak nálunk, akiknek nem közvetlenül ez a szakterületük.

Látogatóink között – más magas rangú észts politikusok mellett – kulturális és oktatási miniszterek is voltak: Jaak Allik és Mailis Reps is felkereste a tanszékét. Fontos megemlíteni azoknak az észts művészeknek és vendéglelőadóknak a nevét is, akik egy-két hétre vagy néhány napra a vendégeink voltak: Jaan Kaplinski, Arvo Valton, Ülo Tuulik, Jaan Undusk, Mark Soosaar, Jaanus Vaiksoo, Jüri Talvet, Piret Viies, Krista Kerge, Marju Kõivupuu, Nele Reimann, Risto Järv, Piret Päär, Tuule Kann, Anu Nurk, Tiina Rüütmaa, Eva-Liisa Linder, Marju Ilves, Karolina Kreinthal. Kétoldalú együttműködés keretében Karl Pajusalu, Tiit-Rein Viitso, Mari Uusküla, Miina Norvik, Niina Aasmäe tartottak nálunk előadást. Az akadémiai projektet magyar részről Pomozi Péter vezette. Nagyon reméljük, hogy a közös munka a jövőben is folytatódni fog.

Napjainkban az észts szakos oktatással kapcsolatos órák elsősorban Leila Kimmel észts lektorunkra, Pomozi tanár úrra és rám hárulnak. Leila Kimmel tartja a nyelv- és irodalomórákat, Pomozi tanár úr a nyelvészeti és néprajzi stúdiumokat, én pedig a történelmi és a művelődéstörténeti órákat egy kis nyelvgyakorlattal is kiegészítve.

Végezetül azonban nem kerülhetjük meg azokat a nehézségeket sem, amelyekkel a bölcsészettudomány, a kevésbé gyakran tanított nyelvek szakjai, és

így az észt szakos képzés is szembe találta magát az utóbbi években. Ezek a problémák természetesen megegyeznek a kis szakok jelenlegi általános gondjaival, amelyek az ún. bolognai rendszer bevezetésétől kezdve hatalmasodtak el nálunk is. Egy kis nyelvszak például nem versenyezhet a nagyobb szakok nyújtotta lehetőségekkel, annak ellenére, hogy az érdeklődés továbbra is megmaradt. Egy kis szak nincs egyenlő pozícióban a nagyokkal akkor, amikor csak egy mesterképzésre lehet költségtérítés nélkül jelentkezni. Az észt nyelv és kultúra ismerete valamilyen más képesítéssel együtt jó lehetőségeket nyújthat a munkavállalásnál, ám önmagában ez kevés. Nem is beszélve arról, hogy szükség van Magyarországon az észt nyelvet és kultúrát jól ismerő szakemberekre, esztológusokra. Nagyon remélem, hogy sikerül megtalálni azt a jelenlegi kereteken átívelő képzési formát, mely biztosíthatja a kis szakok jövőjét. Mi készen állunk, hogy részt vegyünk a tervezési és megvalósítási folyamatban.

Bereczki András

✱

*Mit kaptam az észt nyelvtől?!*¹

A mai napon több szerepjátéknak is tanúi lehettünk, ezért én is úgy döntöttem, hogy bár a programban a Magyarországi Észt Intézet igazgatójaként vagyok feltüntetve, előadásomat a tanszék egykori hallgatójaként fogom kezdeni, aki – és ezzel a ténnyel szégyentelenszerűen hancegni szoktam – elsőként szerzett Magyarországon észt szakos diplomát.

Hogyan is kerültem én az észt szakra? Mint minden történetnek, az enyémnek is van egy kulcsfigurája. Róla egyelőre csak annyit árulnék el, hogy egy bajszos illető. Egy szép őszi napon üldögéltem a tanszéki könyvtárban, ahová nemcsak hallgatóként jártam, hanem gyakornokként is, a könyvtárosnak, Julikának segíteni. Volt a középső teremben egy asztal két karfás székkal, kellemesen odasütött a nap abba a sarokba. Ott sütkéreztem, talán még a szememet is lehunytam, amikor belépett a bajszos kulcsfigura. Néhány mondatot váltott Julikával, majd felém fordult, és feltette a sorsdöntő kérdést:

- Hamarosan kezdődnek az észt program óramegbeszélései, nem akarsz jönni?
- Miért is ne? – feleltem, és feltápáskodtam a karosszékből.

A történelmi hűség kedvéért jegyezzük meg, hogy ezt megelőzően finn szakosként két féléven át már bizonyos mértékben ismeretséget kötöttem az észt

nyelvvel. Az első, még kötelező szemeszter elegendő volt ahhoz, hogy megfertőződjem a vírussal, és komoly érdeklődés támadjon bennem az észt iránt, amelyet akkor még a finn mellett viccesnek és komolytalannak tartottam. De a kicsi és szívós észt nyelv néhány félév alatt kapitulációra kényszerített, mi több, elérte, hogy hűtlenné váljak a finnhez és őt válasszam. Ma már a finnről gondolom, hogy az észt paródiája...

Számtalan göröngy nehezítette az utat, számtalan elkeseredett ezt-a-nyelvet-lehetetlen-teljesen-megtanulni pillanat. Ezt egyébként lényegében ma sem gondolom másként, csak beletörődtem és jól tudom leplezni. Erre a képességre különösen akkor lett szükségem, amikor magam is elkezdtem a nyelvet tanítani, és optimizmust kellett sugároznom a diákjaim felé.

Mit adott nekem az észt nyelv?

Kezdetben egy családias hangulatú, kis tanszékre járás egyedülálló élményét. Ahol oktatók és diákok együtt kiskarácsonyoznak, de az órák is többnyire kedélyes hangulatban telnek, és a tanáraidal olyan jó viszonyba kerülsz, hogy azért készülsz teljes erőbevetéssel a vizsgákra, mert nem akarsz pont előttük szégyenben maradni. És ők, ha a kemény tanulás ellenére beüt a rövidzárlat, és belezavarodsz az 1944-es év hadi eseményeibe, előzékenyen kiségitenek, elmagyarázzák, hogy is voltak a csapatmozgások, majd beírják az ötöst az indexedbe...

Mai nénit, az észt szakos diákok fogadott nagymamáját, aki sokunk emlékezetében hagyott kitörölhetetlen nyomot. Aki mélyfagyasztott vörös áfonyát hozott nekünk hazulról, amikor a növényneveket tanultuk az órán. Hatalmas megtiszteltetésnek vettem, hogy időnként elhívott süteményezni-teázni az Auguszt cukrászdába – mellette olyankor én is igazi dámának érezhettem magam. Ma is előttem van, ahogy mondja: *Lase fantaasial lennata!* (Szárnyaljon a képzeletetek!) – vagy: *Pommitage küsimustega!* (Bombázatok kérdésekkel!). Vagy első észt tanáromat, a nálunk csak pár évvel idősebb Piretet, akivel ma is megtanácskozzuk az élet dolgait. Egyes észt szavaknál világosan emlékszem, hogy tőle tanultam őket (ilyen például a *kepslema* – szökdécselni vagy *lipsma* – tehenet fejni), ahogy azt is számon tartom, hogy a *timukas* (hóhér) szó például Anutól jött, és természetesen nem azért, mert válogatott kínzásokban lett volna részünk nyelvtórán, csupán egy nyelvtani feladatot tett vele élvezetesebbé.

Mit kaptam még az észt nyelvtől?

Az észt táj csodáját, az ezerszínű mocsarak csendjét, melyet csak néha tör meg egy-egy madár rikoltása, a fenyőerdők méltóságos nyugalma, a zöld levélkék közt virító tőzegáfonya-szemek harsányságát, a szigetek borókafenyő-illatát, az alacsonyan úszó felhők mesebeli formáit, a köves tengerpartokat.

Az idő próbáját kiálló barátságokat. Türelmes szömagyarázó barát-észteket, akik nem mernek nemet mondani, ha levélben kérdésekkel nyaggatom őket, és élőben is mindig a segítségemre sietnek, amikor elakadok a többes partitívusszal. Közös kalandozásokat erdőn-mezőn-mocsárban-tengerparton.

¹Elhangzott az *Észt nyelvoktatás - 80* c. ünnepi megemlékezésen 2018. november 27-én az ELTE BTK Kari Tanácstermében.

A műfordítás minden gyötrelmét és minden szépségét. Barangolást Jaan Kaplinskival a végeérhetetlen kérdések erdejében, Andrus Kivirähk hol kacagatóan harsány, hol megejtően finom humorát, Tõnu Õnnepalu végtelenül áramló mondatainak melankóliáját, Mart Kivastik étellel teli dialógusait, Kätlin Kaldmaa érzékenységet, pimasz frissességét és játékosságát.

Az Észt Intézetben eltöltött éveket. Folyamatos tanulást, az észt kultúra addig kevésbé ismert területeire való rácsodálkozást. A kortárs észt építészetről iránti lelkesedésemet. Nagyszerű észt kollégákat, akikkel munkán kívül is szívesen találkozom. Felejthetetlen koncertek és felejthetetlen találkozások élményét. Tiszteletre és csodálatra méltó, nagy tehetségű emberek ismeretséget, némelyiküknek – talán mondhatom ezt – a barátságát. Lehetőséget, hogy megkísérelhessek közösséget építeni az észt kultúra köré.

Ezt mind az észt nyelvtől kaptam. És még mennyi mindent kifelejtődhetett ebből a felsorolásból... Azt hiszem, eljött az ideje, hogy nyilvánosan megköszönjem a bajszos kulcsfigurának, Bereczki Andrásnak, hogy akkor és ott a helyes útra terelt. Sokan talán furcsán néznek arra, aki a mai profitorientált és túlságosan racionális világban ilyen „haszontalan” dologgal foglalkozik, mint az észt nyelv. Kívánok a tanszéknek sok kalandvágó, nyitott szellemű hallgatót, akik a könnyebb, biztosabb utak választása helyett mernek kicsit örültek lenni, és belevágni az észt nyelv tanulásába. Biztos vagyok benne, hogy nem fogják megbánni.

Végezetül hadd szóljak néhány szót az Észt Intézet igazgatójaként is. Arra kérem Önöket, hogy ne csak szavakban szeressék és támogassák az észt nyelvet és kultúrát, hanem tettekben is. Segítsék a munkánkat azzal, hogy eljönnek a rendezvényeinkre, hiszen Önöknek, Önökért szervezzük őket.

Segesdi Móni

*

Kultúra és nyelv kéz a kézben²

A kultúra és a nyelv kapcsolata végigkíséri a nyelvtudomány történetét, és az életemet is. Egyes tudományos irányzatok megpróbálják szétszakítani ezt a kettőt, mások túlértékelik kapcsolatukat. Munkám során valószínűleg akaratlanul ugyanígy jártam el a nyelv és a kultúra összekapcsolásával. De azt hiszem, mi, itt egybegyűltünk, egyetértünk abban, hogy a nyelv és a kultúra, a nyelv és a történelem, a nyelv és a társadalom elválaszthatatlan egészet alkotnak.

²Elhangzott az *Észt nyelvtanítás - 80* c. ünnepi megemlékezésen 2018. november 27-én az ELTE BTK Kari Tanácstermében.

Észtország volt elnöke, volt külügyminisztere, volt helsinki nagykövete Lennart Meri politikának tekintette a kultúrát és különösen a nemzeti kultúrát. Meri úgy hitte, hogy egy életképes észt kultúra még erősebbé teheti a világot, mert még egy kis nemzet is jelentősen hozzájárulhat a nemzetközi közösség kialakításához, azért Észtországnak ismertetni kell eszméit és a felfogását Európában. Egyik eszköze e feladat teljesítésének a nyelv, a nyelvtanítás.

Az *Észt, mint idegen nyelv és észt kultúra* új oktatási terve a 2018–2027 évekre minden egyes pontjában együtt említi a nyelvet és a kultúrát. Az elmúlt évek legnagyobb kihívása a külföldi felsőoktatási intézmények azon döntése volt, hogy csökkentik a kisebb nyelvek oktatásának támogatását, ami egyes helyeken az észt nyelvtanulás csökkenését vagy a tanulmányok megszüntetését eredményezte. Mivel a mai, nyelvtanulásról szóló döntések egyre inkább gyakorlati megfontolásokon alapulnak, az észt nyelvet és kultúrát oktató lektorokat inkább azokba az országokba küldik, amelyek szoros kulturális és gazdasági kapcsolatokat ápolnak Észtországgal, és érdeklődést mutatnak az észt oktatás iránt.

Az elmúlt évek nyelvi kiadványainak és konferenciáinak címeit olvasva könnyen az a benyomásunk támadhat, hogy a nyelv és a kultúra közötti állandó kapcsolat tudatosítása és kutatása csak az 1970-es évek pragmatizmus kutatásai után lett fontos jelenség.

Pedig 1936-ban a Postimees újságban ezt olvashatjuk: „Dr. Virányi Elemért a rokon népek neves kutatóját, a Tartui Egyetem első magyar lektorát a magyar Oktatási Minisztérium a budapesti I. kerületi középiskola tanárának nevezte ki. Dr. Virányi áthelyezése jelenlegi munkahelyéről, Szegedről, Budapestre, azzal a céllal történt, hogy lehetővé tegye számára a finn–észt–magyar kulturális kapcsolatok fejlesztését.”

Felix Oinas, az első észt lektor Budapesten, magyar szépirodalmat fordított, Észtországról írt magyar folyóiratokba, az észt sajtóban pedig Magyarországot ismertető cikkei jelentek meg.

„F. Oinas február eleje óta heti két órában tart előadásokat. Úgy tudjuk, hogy az előadó nagyon elégedett a magyar diákok fejlődésével. A nagy tanulási vágy annak köszönhető, hogy egyes diákok eljutottak a finnugor kulturális kongresszusra Észtországba.” írja a Postimees, 1936. május 2-án.

Mind ők, mind az őket követő tanárok, lektorok az észt nyelvet és a kultúrát oktatták, oktattuk, oktatják annak ellenére, hogy nem volt részünk speciális képzésben. Tudatosan és nem tudatosan oktattunk.

Amikor első észt lektorként Debrecenben megkezdtem a munkát, az észt kultúra nevű tantárgyat is kellett oktatnom. Őszintén szólva, fogalmam se volt, hogy kell csinálni, tiszta nyelvtanári képzést kaptam, már arra se emlékszem, mit tanítottam pontosan vagy hogyan. Homályosan emlékszem, hogy zenét hallgattunk, főztünk, Észtországba utaztunk. De tudom, hogy ezek a diákok, akik esetleg csak egy szemeszterben tanulták, ma nem használják, talán sohasem

használták az észet nyelvet, még mindig szeretik azt a bizonyos észet kenyeret vagy évtizedekkel később pont az észtekkel léptek üzleti kapcsolatba.

De mennyivel könnyebb a mostani diákok élete! (Ez persze az én személyes véleményem!) A Tallinni Egyetemen külön tanárképző szakot is létrehozta: az észet, mint második nyelv és az észet kultúra elnevezéssel. Az oktatás célja, hogy a szakon végzetek új módon tudják értelmezni az anyanyelvet és a kultúrát, és az észet nyelvet és kultúrát egy másik nyelv és kultúra képviselőinek tanítsák.

A kiküldött lektorok száma az elmúlt évtizedek során a nehézségek ellenére mégis megszorodott, de az észet nyelvet külföldön tanítják számos olyan egyetemen is, ahol nincsen észet lektor vagy az észet oktatás nem is az egyetemen folyik. Tehát ez a szakterület folyamatos változásban van.

A Tartui Egyetemen az *észet, mint idegen nyelv szakon* szintén az észet nyelvet és kultúrát nem-észteknek oktató tanárokat képeznek, mesterképzési szintig. A szakra az észet és a nem-észet nemzetiségű hallgatókat várják, hogy a nyelvi és kulturális „másságok” megismerése már az egyetemen elkezdődjön. Fontos az is, hogy az észet kultúra sajátosságait a hagyományos népi kultúrától a (poszt)modernitásig alaposan és elmélyülten megismerjék.

Az észet nyelv tanítása külföldön és így Magyarországon is nem célnyelvi környezetben zajlik. Az észet nyelvi környezet elérése mindig nemzetközi kapcsolatok, ösztöndíj-lehetőségek függvénye. Az észet nyelv oktatásának nincsenek graduális előzményei, így a tanítás Magyarországon döntően felsőoktatási intézményekben folyik. Természetesen itt sem csak a nyelv és a nyelvészet a tanterv része. De hisz ezt önök jobban tudják. Itt tulajdonképpen minden észet kulturális esemény egyfajta észet nyelvi környezetet képez.

Azt hiszem, hogy volt valaki akinek a nyelvtanítás egyenlő volt kultúra-oktatással. Ő Mai-néni, Mai Bereczki, sokunk tanára és mentora, az észet kultúra egyik legfontosabb közvetítője. A saját barátságos, de tudatos módszerével minden nyelvtanulóba beleoltotta az észet kultúrát, irodalmat, zenét, történelmet, de a nem kevésbé fontos hagyományokat, viselkedést, etikát is. Hogyan illik viselkedni és hogyan nem azt észet kultúrkörben.

Gyakran halljuk a kérdést, no de minek is tanul valaki ilyen kis nyelvet. Arra adjon választ egy kolléga, akit sokan ismerünk.

Eberhard Winkler, a finnugor nyelvek professzora a Göttingeni Egyetemen saját kérdésére „Minek tanulni az észet nyelvet?” így válaszol:

„Térjünk most rá a kultúra szerepére a tanulandó nyelv kiválasztásában. Az ok, amiért valaki az egyik vagy a másik kultúrát érdekesnek tartja, és ezért a nyelvet is meg akarja tanulni, mindig egyéni, személyes, amiről itt nem tudok nyilatkozni. Továbbá nem fogok az észet kultúráról dicshimnusz zengeni, erre több illetékes kollégám van. Azonban nagyon fontos, hogy az emberek saját nyelvüket és kultúrájukat értékeljék. A két Németország újraegyesítése után a

német sokak számára érdekesnek tűnt, az érdeklődés azonban csökkent, amikor azt vették észre, hogy a németek inkább angolul beszélnek.”

Reet Klettenberg, az ELTE volt észet lektora: „választani kellett az észet filológia mellé egy másik szakot, és minthogy a magyar nyelv és irodalom tűnt a legérdekesebbnek, akkor azt választottam. Egy óra alatt megismerkedtünk a magyar természettel, nevezetesen azzal, hogy ott tölgyesek és bükkerdők vannak. Ez a tény az első varázsszó volt számomra, valamilyen Magyarország iránti vágyat keltett. Nem mintha az otthoni erdők nem lennének kedvesek nekem, de a mesebeli bükkerdő – ez valamilyen oknál fogva elegendő ok volt arra, hogy Magyarországra vágytam. Ezt látnom kell, gondoltam.”

Mostani munkámban a kultúra nagyobb hangsúlyt kap. De a mai diplomáciára az a jellemző, hogy azt már nem csak diplomaták csinálják, hanem mindazok, akik képviselik az országot, az ország és az emberek jogait és érdekeit. Ebben az észet nyelv és kultúra oktatása szintén nagyon fontos szerepet játszik. Minél többen vannak, akik ismerik az észet nyelvet, a kultúrát, az irodalmat és a történelmet, annál többen vannak, akik megértene minket. Marina Kaljurandot idézve: Minél több barátja van Észtországnak, annál nagyobb a biztonsági garanciánk.

A diplomácia egyik része, a kulturális diplomácia közvetlenül kapcsolódik a nyelvhez. A Külügyminisztérium minden évben elismeri azoknak az észteknek és észet barátoknak a tevékenységét, akik hozzájárultak az észet kultúra fenntartásához és fejlesztéséhez. 2010 óta kétszázán részesültek az elismerésben. Többen közülük az észet nyelvet tanítják, fordítanak, iskolát szerveznek stb.

Észtország külföldi missziói, nagykövetségei évente több észet kulturális rendezvényt szerveznek vagy részt vesznek azok szervezésében. Ilyenkor mi sem természetesebb, mint a helyi nyelvtanárokat, lektorokat, diákokat bevonni a szervezésbe, nem is beszélve olyan nagyon praktikus feladatokról mint a tolmácsolás és fordítás. És igen is, kell a tolmácsolás és fordítás, sőt, érdekes módon Finnországban kérik, hogy előadó észtül beszéljen.

De még érdekesebb, hogy épp most, amikor finnugor nyelvrokonság kicsit itt, kevésbé ott veszít a népszerűségéből, a kortárs művészet hirtelen visszatér a tematikához.

„A Ludwig múzeumban január elejéig megtekinthető *Nyelvrokonok* című kiállítás kézzelfogható bizonyítéka annak, hogy nagyon is lehetséges az átjárás, van közös horizont, „közös nyelv”, amennyiben kellő figyelemmel vizsgáljuk a két kultúra bizonyos kortárs képzőművészeti tendenciáit. A tárlat téje ugyanis ez volt: megtalálni mindazt, ami napjainkban összekötheti e két kicsiny államot. Túl azon, hogy a finnugor nyelvcsaládon belüli rokonság bár távoli, ám tudományos ténye már önmagában közös nevezőre hozza a két kultúrát.” – írja Dombai Dóra a Kalandjárón.

A kultúra és a történelem fontos eseményei jó lehetőséget nyújtanak az észti nyelv és kultúra bemutatkozásához. Az Észti Köztársaság 100. születésnapja rengeteg ilyen lehetőséget kínált, ki tudja, hány észti nyelvet tanuló, észti kultúrát kedvelő vagy akár jövőbeli kulturális események szervezője kapott az idén indíttatást..

Remélem, hogy újabb 80 év múlva még mindig beszélünk, kutatunk, politizálunk, kulturális kapcsolatokat ápolunk minden más nyelv mellett az észti nyelven is. Boldog évfordulót mindenkinek!

Anu Kippasto

✱

Észti nyelvoktatás – 80

Eesti keele õpe budapesti õlikoolis 80 – Ünnepi megemlékezés az ELTE észti nyelvoktatásának 80. évfordulója alkalmából

2018-ban az Észti Köztársaság kikiáltásának 100 éves évfordulója mellett egy másik – az esztológia és a magyar–észti kapcsolatok tekintetében kiemelt jelentőséggel bíró – jubileumot is ünnepelhetünk. 1938-ban az első anyanyelvi észti lektor, Felix Oinas óráival kezdődött meg az észti nyelv egyetemi szintű, rendszeres oktatása Budapesten. A 80 éves évforduló alkalmából az ELTE BTK Finnugor Tanszéke és a Magyar–Észti Társaság közös ünnepséget tartott 2018. november 27-én az ELTE BTK Kari Tanácstermében. Az összejövetelen észti, illetve magyar nyelven hangzottak el a köszöntőbeszédék és tudományos előadások. A programban helyet kapott a 80 éves múltira visszatekintő budapesti észti nyelvoktatás történetének ismertetése; az észti mint idegen nyelv és mint anyanyelv helyzetének bemutatása; valamint számos, az észti nyelv oktatásához kapcsolódó személyes visszaemlékezés és természetesen a 100 éves Észtország üdvözlése is. Az eseményen részt vettek az észti nyelv és kultúra oktatásának, kutatásának, közvetítésének észtszászai és hazai, észti, illetve magyar képviselõi; az ELTE Finnugor Tanszékének és más egyetemeknek egykori és jelenlegi oktatói, hallgatói; valamint hazánkban élő észtek és magyarországi esztofilek.

Az eseményt Borhy László, akadémikus, az ELTE rektora nyitotta meg. Beszédében hangsúlyozta, hogy az Eötvös Loránd Tudományegyetem büszke arra, hogy Magyarországon egyedülként helyet adhat az észti szaknak. Kristi Karelsohn, az Észti Köztársaság rendkívüli és meghatalmazott budapesti nagykövete az észti mellett magyar nyelven is köszöntötte a jelenlévõket, valamint sok sikert kívánt mindenkinek, aki észti nyelvvvel foglalkozik. Renate Pajusalu professzor asszony, a Tartui Egyetem Észti Nyelv és Általános Nyelvészet Intézete vezetőjének üdvözlését Tõnu Seilenthal professzor, nyugalmazott egyetemi docens

adta át, míg Helle Metslang (Anyanyelvi Társaság – Emakeele Selts) szavait Reili Argus professzorasszony közvetítette a hallgatóság felé. Ő ezután a Tallinni Humán Tudományok Intézetének képviselőjében mondta el saját beszédét. Dr. Heete Sahkai, az Észti Nyelvi Intézet (Eesti Keele Instituut) munkatársa köszönetét fejezte ki az egyetemnek az észti kultúra terjesztésében végzett munkájáért. Dr. habil. Anne Tamm, a Károli Gáspár Református Egyetem Német és Holland Nyelvű Kultúrák Intézetének képviselőjében, Silvia Sock pedig a Debreceni Egyetem részéről üdvözölte a hallgatóságot.

Tõnu Seilenthal, a Tartui Egyetem professzora „Az észti lektori állás létrehozása a Budapesti Egyetemen” című előadásában a történeti tények mellett saját budapesti emlékeit is felelevenítette. Az észti nyelv külföldön zajló egyetemi oktatásáról Katrin Maiste asszony, az Észti Intézet ügyvezető igazgatója tartott előadást, a budapesti észti szak napjainkig kiterjedő történetét pedig Bereczki András, habil. egyetemi adjunktus, tiszteletbeli észti fõkonzul ismertette.³ Anu Kippasto, (Helsinki Észti Nagykövetség) a nyelv és kultúra kapcsolódásáról beszélt⁴, míg a Magyar–Észti Társaság munkájáról Csepregi Márta, az egyesület elnöke számolt be. Ezt követõen Pomozi Péter docens az ELTE észti szakján oktatott néprajzi és nyelvészeti tárgyakat mutatta be, Lea Kreinin (Észti Intézet) pedig az észti szak első észtszászai tanulmányi kirándulásáról emlékezett meg. A programot Segesdi Mõninak, a Magyarországi Észti Intézet igazgatójának „Mit kaptam az észti nyelvtõl?”⁵ című előadása zárta.

A tanszék oktatói, Bereczki András habil. adjunktus, Leila Kimmel lektor és Pomozi Péter docens az észti nyelv és kultúra terjesztéséért végzett munkájuk elismeréseként az Oktatási és Tudományos Minisztériumtól a miniszter által aláírt oklevelet vettek át, a Finnugor Tanszék Könyvtára pedig az előadók jóvoltából számos könyvajándékkal gazdagodott.

Délután a Finnugor Tanszék termeiben játékos-ismeretterjesztõ programokon vehettek részt az érdeklõdõk: filmvetítés, népdaltanítás, mini nyelvleckék és észti nyelvi játékok, valamint a Wõõt együttes koncertje és Kai Tiislár természetfotóiból készült kiállítás várta a közönséget. A nap végén – tetézzve az ünnepi hangulatot – még egy születésnap köszöntõre került sor a Nyelvtudományi Társaságban: Pusztay János Prima primissima-díjas professor emeritust, az észti nyelv és kultúra szakértõjét is üdvözölhettük születésnapja alkalmából.

Köszönjük az előadóknak és a közönségnek a részvételt, valamint kívánunk további sikerekben gazdag munkát nemcsak az ELTE Finnugor Tanszékének, de minden hazai és észtszászai, észti kultúrával és nyelvvvel foglalkozó intézménynek és érdeklõdõnek!

Benedek Nóra

³ Bereczki András előadása ebben a számunkban olvasható. *A szerk.*

⁴ Az õ előadása is olvasható a Finnugor Világ mostani számában. *A szerk.*

⁵ Lásd mostani számunkban. *A szerk.*

Janurik Tamás 80 éves⁶

Talán nem túlzás azt állítani, hogy Janurik Tamás a magyarországi finnugrista közösség egyik legsokoldalúbb egyénisége. Köszönheti ezt egyrészt sorsának és alkalmazkodó képességének, másrészt igen széleskörű érdeklődésének. A kollégák többségének egyenesen vezetett a pályája az általános iskolából a gimnáziumon át valamelyik egyetem bölcsészkarára. E diákok közül a szerencsésebbek a diplomaszerezés után rögtön egyetemi oktatóvá vagy kutatóvá léptek elő, mások néhány évnyi középiskolai tanári munka után kerültek vissza az egyetemre. Janurik Tamásnak viszont már az érettségiért is meg kellett küzdenie. Szarvason végezte az általános iskolát, de gimnáziumba már nem mehetett – így bosszult meg távolabbi rokon egy olyan vélt sérelmet, amelyet Tamás szülei el sem követhettek. 1952-t írtunk, abban az időben ez könnyen megtörténhetett. Így Tamás előbb marós ipari tanuló és szakmunkás lett, majd később szobafestő és mázoló szakmunkás bizonyítványt is szerzett. Munka mellett, a dolgozók gimnáziuma levelező tagozatán végezte el a középiskolát – a második osztály tárgyaiból a nyár végén ugróvizsgát téve, három év alatt. Önszorgalomból, autodidakta módon megtanult franciául, és 27 évesen, 1965-ben felvételt nyert a szegedi József Attila Tudományegyetem magyar–francia szakára. Később felvette harmadik szakként a finnugor szakot is. Első, magyar–francia szakos tanári diplomáját 1970-ben, a finnugor nyelvész másodikat 1971-ben szerezte. Ekkor már két éve a szegedi bölcsészkar dékáni hivatalát vezette. Innen került át Hajdú Péter kezdeményezésére a finnugor tanszékre, tanársegédi beosztásba, amelyből hamarosan adjunktussá lépett elő. Közben a tanulást sem hagyta abba: 1974-ben számítógép-programozói képesítést is szerzett. Ennek a tudásának később nagy hasznát látta.

A szegedi egyetemi oktatói pályája mintegy másfél évtizedet tett ki, Tamás közben három évet Párizsban töltött magyar lektorként a Sorbonne III egyetemen. Az 1980-as évek második felében Székesfehérvárra költözvén informatikai tudását hasznosította: több vállalatnak, intézménynek volt szoftverfejlesztője, de főként kiadványszerkesztéssel foglalkozott. Az 1990-es évek első felében újból egyetemi oktatóként dolgozott, a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem és az ELTE Finnugor Tanszéke foglalkoztatta fél–félállásban. 1996-ban találta meg őt a Kecskeméti Tanítóképző Főiskola, ahol nyugdíjazásáig, 2007-ig dolgozott különböző beosztásokban, főiskolai docensként, főiskolai tanárként, tanszékvezetőként, főigazgatóként, majd 2000-től az integrált Kecskeméti Főiskola tanítóképző karának kari főigazgatójaként. Ez az intézmény 2017-től a Neumann János Egyetem Pedagógusképző Karaként működik, ennek professor emeritusaként köszönhetjük most Janurik Tamást.

⁶Elhangzott 2018. november 13-án a Magyar Nyelvtudományi Társaság ülésén. *A szerk.*

Tanulmányai idején a Hajdú Péter vezette szegedi finnugor tanszék fő profilja a szamojéd nyelvek kutatása volt. Tamás is elsősorban szamojédológusnak tartja magát, bár pályája során sokfelé elkalandozott. A kalandozás oka lehetett kényszerűség, munkaköri kötelesség, de gyakran saját érdeklődése, mindenre nyitott szelleme vezette új utakra.

Az 1970-es évek elején, amikor én finnugor szakos hallgató voltam Szegeden, Tamás nekünk észti nyelvet tanított, és közben a doktori értekezését írta, amelyhez – ez akkor nagy szó volt – számítógépet is használt. A számítógép akkoriban egy fél szobát elfoglaló masina volt, és a használatához külön kellett „gépídt” foglalni. De érdemes volt használni, mert a CVC típusú magyar szóanyagot könnyen kidobta a gép, és alkalmas volt egyéb szóstatistikai vizsgálatok elvégzésére is – ez volt Tamás egyetemi doktori értekezésének a témája. A szamojéd nyelvek mellett pedig az észti mindvégig izgatta – bonyolult, nehezen leírható tőtana, fonológiája és morfológiája miatt. S ahogy az egy jó finnugristával mindig megeskik: az irodalom is meghihlette. Tamás is számos versfordítással ajándékozta meg az észti irodalom iránt érdeklődőket.

A szamojéd nyelvek közül Tamás munkásságában kitüntetett helye van a szölkupnak. Sokat foglalkozott ennek hang- és alaktanával, különös tekintettel az igekepzők rendszerére. Régóta készíti a részben már kihalt déli szamojéd nyelvek (kamassz, kojbal, matori, szölkup) átfogó leírásait. Tervei szerint ezekben az összes létező forrást feldolgozza, és így megírja az egyes nyelvek nyelvтанát és összeállítja az egységes szójegyzékeket. Ezek a kutatások és forráskiadások már részben meg is jelentek. Janurik Tamás ugyanis kinevezte székesfehérvári otthonát Budenz Alkotóháznak, ahol napi 12 órában alkot, és folyamatosan jelenteti meg munkájának gyümölcsét. Több sorozatot is útjára bocsátott. A Finnugor Tudástár 24, hasonlóképpen a Szamojéd Tudástár is 24 füzetet számlál, az Uráli Tudástár 2, a Módszertani Tudástár szintén 2 kötetből áll. Van egy Kiskönyvek nevű sorozata is, amelynek kilenc része van. Ebben elsősorban a lovári és a kurd nyelvvel kapcsolatos anyagok vannak.

Tamás ugyanis az a finnugrista, akit igen érdekelnek a nem finnugor nyelvek is. A lovárral a kecskeméti főiskolán találkozott: ott szembesült azzal, hogy a tanítóképzésben milyen nagy szükség van a romológiai ismeretekre, konkrétan a cigány nyelvi ismeretekre. Ezért nyelvтан írt, lovári–hindi összehasonlító szótárt és kétnyelvű olvasókönyvet szerkesztett, 500 kérdés és felelet formájában foglalta össze a legfontosabb nyelvтан ismereteket, de műfordítással is jelentkezett. De nem magyarra, hanem lovárra fordított egy eredetileg magyarul megszületett, bábjátéknak készült verses cigány legendát.

A saját állam nélküli cigányoktól jutott el egy másik állam nélküli indoeurópai néphez, a kurdokhoz. Önmaga kipróbálására kezdett el kurdul tanulni, ami négy hónap alatt sikerült is neki, és megszülettek a kurd kiskönyvek „Isten elfeledett népe” összefoglaló címmel: nyelvтан és magyar–kurd, kurd–magyar szótár.

A gyűjtő és rendszerező szemlélet meg a informatikai tudás vezetett talán el a különféle szótárak szerkesztéséhez. Ezek közül a legfontosabb a 2009-ben megjelent Magyar képzőszótár. Elkészült a kézirata egy kétkötetes nagy műnek, amely az összes magyar morfémát tartalmazza. A címe Magyar gyökszótár: köznyelvi szókincsünk szóelemtára. A mű a Tinta Kiadónál várja a finanszírozási lehetőséget.

Aki regisztrál az academia.edu oldalra, az láthatja, hogy milyen aktívan használja Tamás a tudományos információátadásnak ezt a hatékony eszközt. Szinte minden héten feltölti egy-egy írását, és olyanokat is elér vele, akik nem feltétlenül olvasnának finnugor szakirodalmat. Olvasóinak száma az ezret is meghaladja, különösen, amikor a széles közönséget érdeklő írással áll elő. Ez történt legutóbb, amikor a korai ősmagyar nyelv hang- és alakjának tárgyalta két részletben. Az ezzel kapcsolatos állásfoglalásában van egy mondat, amellyel mindnyájan egyetérthetünk: „A valódi tudomány úgy halad előre, ha egyes nagy álmódosók merész, újszerű gondolatokat vetnek fel, majd mások ezeket aprólékos, gondos munkával megcáfolják vagy éppen utólag igazolják, mindenképpen új, magasabb szintre emelve az adott tudományterület állapotát”.

Van egy internetes felület, melyen a diákok értékelhetik tanáraikat. A kecskeméti főiskola egyik diákja, a Nyelvészeti ismeretek című kurzus hallgatója ezt írta Janurik Tamásról: „Minden idők legkedvesebb tanára, és hihetetlenül intelligens, sőt, emellett végtelenül szerény, de humoros ember. Csak szépeket tudnék róla mesélni, sokszor beszélgettem a hallgatókkal, sokkal több emlék maradt bennem róla, mint más tanárokról. A legjobbakat a Tanár Úrnak!”

Mi mászt kívánhatnánk mi is, mint a legjobbakat! Isten éltesse Tamás, kívánjuk, hogy sikeresen vidd véghez megkezdett munkádat, őrizd meg mindenre nyitott szellemedet, alkotó kedvedet.

Csepregi Márta

*

*Pusztay János 70 éves*⁷

A Nyelvtudományi Társaság mai összejövetele rendhagyó esemény. Először egy rendhagyó tudóst és tanárt, Pusztay Jánost köszöntünk 70. születésnapja alkalmából, majd következő napirendi pontként folytatjuk a rendhagyóság különleges eseteinek vizsgálatát, midőn meghallgatunk egy rendhagyó előadást a tudományközi együttműködés határaitól és lehetőségeiről.

⁷Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2018. november 27-i ülésén. A szerk.

Pusztay János tudományos életrajza és munkásságjegyzéke 46 oldal terjedelmű. Most nem olvasom fel, habár ünnepeltünk életművét csak úgy tudjuk áttekinteni, ha figyelmesen tanulmányozzuk ezt a terjedelmes listát, bejelöljük az általunk esetleg még nem olvasott műveket, és sürgősen pótoljuk bűnös mulasztásainkat. Társasági tagoknak ez lesz a házi feladatuk a következő találkozásig.

Ha el is tekintek az életmű tételes felsorolásától, számokat azért mondom:

Pusztay János írt 66 könyvet, ebből nyelvészeti témájú, illetve szótár 35 darab, tudományos ismeretterjesztő, felsőoktatás- és nyelvpolitikai mű 13 darab, szépirodalom 18 darab. Nehezen emészthető mennyiség. Gasztroenterológusok kísérleti alapon igazolták, hogy ez még gombócból is sok. De haladjunk tovább: a tudományos és ismeretterjesztő cikkek száma 559. Ebből nyelvészeti szakcikk 192, hungarológiai, felsőoktatás- és régiópolitikai cikk 135, a nyelvészeti és egyéb ismeretterjesztő írások, beszámolók, ismertetések, előszók száma 232. A szerkesztések száma is rendkívüli: Pusztay János 379 kiadványt jegyez szerkesztőként.

Hogy lehet ennyi mindent összeírni? Weöres Sándor szerint a bűvész a lábával karikázik, a kezével citerázik, az orrával orgonázik, a fülével figurázik, a szemével gurgulázik, a szájával vacsorázik (Weöres Sándor: *Vásár*). Pusztay János ennél sokkal többet tud, mert közben még futamokat is játszik a számítógép billentyűzetén – egyszerre több nyelven. Igazi világszám. Jogos a feltételezés, hogy Pusztay János Ügyszólván Felfoghatatlan Objektum, avagy a közismert mozaikszóval: egy UFO. Ő az élő példa rá, hogy a magyar finnugristák bizonyosan a Szíriuszról ereszkedtek le hozzánk, hitvány földi halandókhoz.

Egy igazi tudós 70 éves korában kezd beérni, addig gyerekcipőben jár. És valóban: ünnepeltünk most kapcsol nagyobb sebességre. Ebben az évben már négy könyv jelent meg tőle vagy róla. És még hol van az év vége!

Itt és most azért gyűltünk össze, hogy Pusztay Jánost mint nyelvészt köszöntsük. Ne feledkezzünk meg azonban nyelvpolitikai és szépírói munkásságáról sem. Mindhárom tevékenységi kör a nyelv kutatása és művelése körül forgolódik. Pusztay János életének teljességét az „*Önmagad útját járd!*” című portrékötetből ismerhetjük meg, amelynek alcíme szerint a Prima Primissima-díjas nyelvész-professzorral, íróval, költővel Fűzfa Balázs irodalmár beszélget. Ez a kötet bizonyítja, hogy nemcsak szép, de magvas gondolatok is szülehetnek, midőn a Fűzfa találkozik egy tudós poétával.

Visszatekintve Pusztay János eddigi tudományos munkásságára, most csak egy könyvére fogok kitérni. Nem azért, mert a többire nem lenne érdemes, hanem azért, mert ez a könyv számvetés jellegű, ráadásul itt-ott érteni is vélem, mivelhogy kapcsolódik az általam valamennyire ismert témakörhöz, a finnugor alapnyelv és őshaza kérdésköréhez. Ez a mű a *Gyökereink*. Összefoglalója Pusztay János gondolkodásmódjának – és nem melleleg válasz is tudományos nézeteinek bírálatára.

Korábbi műveiben a szerző már elindult azon az úton, amely elvezette őt a gyökerekig. *Analóg vonások az uráli és a paleoszibériai nyelvek névszói rendsze-*

rében című, 1984-ben megvédett kandidátusi értekezése, *Zur Stellung des Mordvinischen* című tanulmánya (FUM 1988/1989), és az uráli–paleoszibériai nyelvi kapcsolatokat elemző, itt nem idézett további írásai jelentik az építőkockáit az általa megalkotott alapnyelv- és őshazakoncepciónak. Ezt a rendhagyó elméletet a szakcikkekben történt publikálása után az *Életünk* című folyóirat 1997-es évfolyamából ismerhette meg a magyar olvasóközönség.

Pusztay Jánosnak az alapnyelvek alapjairól vallott elképzeléseivel csak egyet érthetünk. Véleménye szerint 1) az alapnyelveknek hosszabb előtörténetük van, mint utóéletük, 2) a nyelvcsaládok nyelveiben lehetnek az alapnyelvnél korábbi elemek is, 3) az alapnyelv nem volt egységes, 4) az alapnyelv felbomlása után nyelvcsaládon belül is elképzelhető a nyelvek átrendeződése, és végül: „az alapnyelv azonos vagy különböző típusú nyelvek közeledéséből kialakult nyelvszövettség eredménye, más terminussal élve *lingua franca*...”

Na, ez utóbbival már nem mindenki értett egyet. Eretnek gondolat. Ki is tört a botrány finnugrista berkekben. A szerzőnek már amúgy is sok volt a rovásán: kollégái azon gondolatáért sem rajongtak, hogy a mordvint a szibériai nyelvek közé sorolta. Ha a történeti nyelvészet berkein kívülről szemléljük Pusztay János elméletét, akkor megállapíthatjuk, hogy ezen tudományág a maga módszereivel képes megállapítani egyes nyelvek rokonságát, de a nyelvrokonság létrejöttének, létezésének majd bomlásának történeti folyamatáról nincsenek adatai. Vagyis az egykori finnugor *lingua francáról* folyó vita akadémikus jellegű, és az akadémikus jelzőnek jelen esetben a tudománytalan a legpontosabb szinonimája. Tudománytalan abban az értelemben, hogy sem Pusztay János állítása, sem állításának cáfolata mögött nincsenek bizonyítékok. Mindkét fél a sötétben tapogatózik. Vajon érdemes-e tudósoknak tudományosan egyelőre meg nem ismerhető dolgokról vitatkozni? Vajon tényleg *lingua franca* volt a finnugor alapnyelv, vajon érdemes a sötétben tapogatóznunk? Hát, ha ki akarunk jutni a fényre, akkor mindenképpen tapogatóznunk kell, keresnünk kell a kivezető utakat. Pusztay János eljutott a világ végére, mármint a történeti nyelvészet világának végére, és azt kutatja, hogyan tovább. Van egy ötlete. Lehet más elméleteket is fölállítani, lehetnek másnak is ötletei. A lehetőségek száma egyelőre végtelen. (Nekem is van ötletem, több is, de ez lehetőleg maradjon köztünk).

Minél több, a tudományosság formai kritériumainak megfelelő ötletet, elméletet alkotunk az ismeretlenről, annál nagyobb a remény, hogy valamelyikkel az igazság közelében járunk. Még az is lehet, hogy új módszereket, utakat találunk. Napjainkban a szociolingvisztika művelése tűnik jó irányynak: a nyelvi változások, a kétnyelvűség, a nyelvi keveredés vizsgálata talán segítségére lehet a történeti nyelvészetnek abban, hogy belelássunk az alapnyelvi boszorkánykonyha fortyogó fazekaiba, hogy a fedők alá pillantva meglássuk, hogyan keverednek és főnek össze a különböző nyelvi ízek, hogyan lesz belőlük egy új nyelv. Pusztay János *Gyökerek* című könyvében megpróbálta ezen boszorkánykonyha egyes receptjeit

is rekonstruálni. Megint csak tudva, hogy biztos adatok hiányában nem biztos az eredmény. Könyvében ilyen címekeket olvashatunk: „*Hogyan alakulHATtak ki a szófajok?*”, „*Hogyan alakulHATott ki a számjelölés?*” vagy „*Hogyan alakulHATott ki az esetrendszer?*” A HAT minden esetben nagybetűvel szerepel az idézett fejezetcímekben.

Vajon mit érdemel az a bűnös, aki tudósként tudományon túli területekre téved? Ibn Fadlán X. századi arab utazó szerint a türkök így bánnak el a Pusztay János féle emberekkel: „*Ha fölfigyelnek valakire, akit szellemi mozgékonyság és a dolgok (mélyebb) ismerete jellemez, akkor azt mondják: »Ez az ember megérdemli, hogy az Urunkat szolgálja.« Azzal megragadják, a nyakába kötelet vetnek és felfüggesznek egy fára, amíg darabokra nem esik.*” (Ibn Fadlán: Beszámoló a volgai bolgárok földjén tett utazásról. Ford., szerk. és jegyz. Simon Róbert. Corvina, Bp. 2007: 64.)

Szerencsére, finnugorok ilyet sosem tennének – János él és dolgozik. A példa azonban figyelmeztet a veszélyre: türkök legyünk vagy szabadok? – ez itt a kérdés.

Nekünk gyarló embereknek, kik itt most összejöttünk, és életünk más pillanataiban olykor oktatgatunk, máskor kutatgatunk, támogatnunk kell Jánost, egyengetnünk kell rendhagyó útjait. Ő a világmindenség titkait fürkészi – tudományban, költészetben, politikában egyaránt. Küzd erején felül a legnemesbekért. És ez nem is kevés. Sőt, ez a legtöbb, amit ő ad nekünk.

Kedves János, járd a magad útját tovább, míg világ a világ, és még azon is túl. Isten éltesse!

Klima László

Szubjektív konferencia-beszámoló

A múlt ősszel három külföldi konferencián vettem részt. Az ott elhangzott előadások remélhetőleg később megjelennek nyomtatott vagy elektronikus formában is. Jelen írásomban néhány kiragadott élményt szeretnék megosztani a kedves olvasókkal.

A meänkieli nyelvű közösség V. őszi szemináriuma (Överkalix, 2018. október 12.)

A meänkieli nyelv azoknak az észak-svédországi finneknek a nyelve, akik a Tornio folyó nyugati oldalán élnek, és 1809-ben, a svéd–orosz határ kijelölésekor svéd fennhatóság alá kerültek. Mivel kimaradtak a XIX. században zajló, finnországi nyelvújítási folyamatokból, egy archaikus északi-finn nyelvjárást őriznek, melyet *meänkieli*-nek (a mi nyelvünk) neveznek. Erre a nyelvváltozatra

igen erősen hatott a svéd nyelv. Lakóterületüket a közösség tagjai *Meänmaa*-nak (a mi földünk) hívják. A meänkieli beszélők száma 40–70 000 körül lehet. Az erőszakos svédesítés következtében sokan elvesztették anyanyelvüket, de őrzik Tornio-völgyi identitásukat.

A meänkieli nyelvi és kulturális revitalizáció elindítója és máig fő mozgatója Bengt Pohjanen író, filozófus, teológus, előbb lutheránus majd ortodox lelkész, emberjogi aktivista, nyelvújító, nyelvteremtő, fordító, könyvkiadó. Ő volt a szeminárium szervezője, lebonyolítója és középpontja. Neve nem ismeretlen a magyar olvasó előtt. 2011-ben jelent meg Molnár Bodrogi Enikő műfordításában *A csempészkirály fia* című önéletrajzi regénye, melyet a következő évben én is ismertettem a *Finnugor Világban* (XVII/1: 42–45).⁸ Bengt Pohjanen tevékenységének is köszönhető, hogy 2000-ben a Svéd Parlament hivatalos kisebbségi nyelvként ismerte el a meänkielit (svédül *tornedalsfinska*).

Ez a közösség tartotta október 12-én őszi szemináriumát, melyre meghívtak engem, hogy tartsak előadást a hantikról. A szemináriumon mintegy harmincan gyűltek össze. Többségük a Tornio folyó völgyéből jött, de Dél-Svédországból, Finnországból és Norvégiából is érkeztek résztvevők. Nyolcan voltak olyanok, akik a közösséghez tartozónak érzik magukat, de a nyelvet már nem beszélik. Éppen ezért a szeminárium két nyelven zajlott, meänkieliül és svédül. Megható volt hallgatni, ahogyan a nyelvüket vesztett, elsvédesedett fiatalok és középkorúak bár törve is, de próbálták nagyszüleik nyelvét használni.

A versekkel és énekszámokkal tarkított előadások témái az irodalom, a nyelvhez, a kultúrához és az identitáshoz való problematikus viszony volt. Bengt Pohjanen beszéde jól tükrözi a szeminárium hangulatát, ezt le is fordítottam, a jelen számban olvasható.

Az én előadásomnak kedvező visszhangja volt. A jelenlévők számára sok minden ismerős volt a távoli rokon nyelvet beszélő hantik életében – a zord klíma, a természettel való szoros kapcsolat, a kisebbségi létből fakadó megaláztatások, a nyelvvesztés veszélye. Az egyik résztvevő utóbb megírta nekem, hogy hazatérése után kivette a könyvtárból Jeremej Ajpin két finnre fordított regényét. *A hantik avagy a hajnalcsillag* olvasása közben újra élte gyermekkorát, mintha Ajpin az ő gondolatait fogalmazta volna meg.

Az eseményt nagy médiaérdeklődés kísérte. A svéd közszolgálati televízió az egész napot rögzítette, a rádió meänkieli nyelvű szerkesztősége számos interjút készített.

A záró ünnepi vacsorán, melyet az író házához épített ortodox templom terében tartottak, díjakat osztottak, mellyel a szép meänkieli beszédet, éneket, kulturális aktivitást, írói és fordítói teljesítményeket ismertek el.

⁸Molnár Bodrogi Enikő számos helyen népszerűsíti a meänkieli nyelvet és kultúrát, valamint Bengt Pohjanen munkásságát, például itt: <http://tiszatajonline.hu/?p=34470>

Az Arktikum mint polietnikus régió népeinek nyelvei és kultúrája a globalizáció körülményei között (Hanti-Manszijszk, 2018. október 25–27.)

Az esemény helyszíne a Jugor Egyetem volt, fő szervezője sokunk ismerőse, az ELTE korábbi hanti lektora, Szofia Onyina. Mivel a Jugor Egyetemen 2011-ben megszűnt az obi-ugor tanszék, Szofia állása az orosz tanszékre került. Az ő ötlete volt a konferencia szervezése. Egyrészt azt szerette volna, hogy e nemzetközi rendezvény javítsa az egyetem tudományos megítélését, másrészt pedig előadókat kívánt csábítani a városba rangos oroszországi és külföldi kutatóhelyekről, hogy a diákok magas színvonalú előadásokat hallgathassanak. A konferencia témáját azért is szabta olyan tágira – ne csak az obi-ugorokról szóljon, hanem az egész Arktikumról –, hogy ne tűnjék túlzottan kirekesztőnek. Ennek ellenére egyetemi kollégáinak többsége elutasítóan, jó esetben közönnnyel viszonyult a konferencia ötletéhez. Szofiának végül sikerült sokakat rábeszélnie a részvételre. Ezt utólag az egyetem vezetősége a saját sikereként ismerte el. A háromnaposra meghirdetett konferencia viszont egy nap alatt lezajlott. Ennek oka nem derült ki, az ára viszont az volt, hogy a szekcióelőadások idejét hét, azaz hét percre korlátozták. Külföldről többen videóüzenetet küldtek, ezek közül kettő volt hanti nyelvű, Ruttkay-Mikláián Eszteré és Schön (sz. Kováts) Zsófiáé. A konferencián egyébként rajtuk kívül senki sem használt kisebbségi nyelvet, bár lett volna rá lehetőség. Estére még egy autóbuzos városnézést is szerveztek, melyen ilyen mondatok is elhangzottak: „Ha nem lenne sötét, abban az irányban látszana az Ob és az Irtis összefolyása”.

Magyarországról ketten voltunk jelen, Sipos Mária és én. Az egyetemen kívül ellátogattunk az Obi-ugor kutatóintézetbe, ahol – az ott is zajló tisztogatások ellenére – még mindig magas az egy négyzetméterre eső obi-ugorok aránya. Sok régi kedves ismerőssel lehetett találkozni és újjakkal megismerkedni. Szombaton kilátogattunk a Torum Maa szabadtéri múzeumba, mely aznap éppen megnyitotta kapuit a helyi iskolák tanulói előtt. A múzeum munkatársai, akik a kiállított tárgyak egy részét maguk készítették, több gyermekcsoportot fogadtak, akiket rutinosan avattak be a hanti és manysi hagyományos kultúra rejtelseibe. Aznap még kedvező volt az időjárás, de a hét végén hidegre fordult az idő. Amikor hétfőn hajnalban fél négykor felszálltam a buszra, mely Ljantorba vitt, már mínusz 10 fok volt, és esett a hó.

VII. Bahlikov Emlékkonferencia (Ljantor, 2018. október 29–31.)

A Szurguti Járás kulturális osztálya kétévenként változó helyszíneken rendezi meg azt a konferenciát, melynek a névadója Pjotr Szemjonovics Bahlikov (1932–1999) helytörténész, múzeumalapító, képzőművész, kulturális mindenek. Bahlikov élete utolsó bő három évtizedét a Nagy-Jugan partján fekvő Ugut faluban töltötte,

ahol naiv stílusú képeket festett, szobrászkodott, gyűjtötte és feldolgozta a hanti és az orosz tárgyi és szellemi emlékeket, s mindezek bemutatására múzeumot alapított. A múzeumot jelenleg a lánya, Jevgenyija Petrovna Bahlikova vezeti.

A VII. Bahlikov konferenciát a Pim folyó partján, Ljantorban rendezték meg. A résztvevők hagyományosan a múzeumi világ képviselői, muzeológusok, régészek, történészek, helytörténészek, etnográfusok. Több szekcióban folytak az előadások és a kerekasztal beszélgetések. Többek között élénk vita alakult ki a Szurgut közelében az Ob fölé magasodó Barszova Gora (Barsz hegye) sorsáról. A hely egy hanti fejedelem nevét viseli, aki a hagyomány szerint a kozákokkal vívott harcban esett el. De a terület 7000 éve lakott, minden korszakból őriz emlékeket, s így páratlanul gazdag régészeti lelőhely. Fontos szerepe van a hanti mitológiában is, a szurguti hantik az 1970-es évekig rendszeresen gyűltek itt össze áldozatbemutatásra. Ugyanakkor Szurgut város egyre növekvő lakossága kirándulóhelynek, üdülővezetnek szeretné használni a különleges fekvésű területet, ami jogos félelemmel tölti el azokat, akik tudják, milyen értékeket rejt a föld mélye.

A Barszova Gora múzeum egyik munkatársa Grigorij Vedmigy építész, aki az 1990-es évek elején a saját kezével építette fel a zalaegerszegi Göcseji Falumúzeumban lévő obi-ugor házakat. Amikor két éve találkoztunk, rákérdezett ezekre a házakra, de akkor nem volt szívem elmondani neki, hogy a múzeum vezetősége hagyta tönkre menni őket, és meg akarja szüntetni a Finnugor Néprajzi Parkot. Most nem kellett újra kérdeznie, ugyanis a múlt nyáron járt náluk egy magyar régészcsoporthoz, akik felvilágosították, hogy a magyarok nem finnugorok, hanem a hunok leszármazottai. Azt is elmondták, hogy Magyarországon leáldozott a finnugor elméletnek, és a falumúzeumban már nincs helye a finnugor házaknak. Grigorij ukrán létére nagyon a szívére vette ezt az elutasítást. Én nem tehettem mást, mint bocsánatot kértem tőle a magyarok nevében.

A második napon a konferencia résztvevőit elvitték Ugut faluba, ahol Pjotr Bahlikov tevékenykedett. A néhány száz kilométeres távolságot a rossz útviszonyok miatt hat óra alatt tettük meg odafelé, öt és fél óra alatt visszafelé, így szűk négy óránk volt helyben. Ezalatt az idő alatt megismerkedtünk a múzeummal, a természetvédelmi terület munkájával, valamint a *Jaun Jah* (Jugan népe) nevű szövetségessel, mely gazdasági, kulturális, hagyományőrző és érdekvédelmi tevékenységet végez – a környék hanti lakosainak a legnagyobb meglepetésére.

Az uguti kirándulás keretében mutatták be Olga Kornyienko legújabb dokumentumfilmjét is, mely a jugani hantik által tisztelt hős, Tonya vitéz nyomait kutatja a népi emlékezetben és a Jugan folyó menti erdőkben. A bemutatón megjelentek a film szereplői és közreműködői is. Többek között egy ötgyermekes hanti asszony, aki a filmrendező szerint kiváló fordítónak bizonyult a forgatás során. Legnagyobb meglepetésemre felismertem benne azt a kislányt, Lena Kurlomkinát, akivel 1992-ben ismerkedtünk meg, amikor Kerezi Ágnes és

Lázár Katalin társaságában voltunk gyűjtőúton a szurguti hanti területen. Mivel Lena édesapja híres énekes volt, a járasi hivatal északi osztálya szerzett egy helikoptert, mely elszállított minket a Nagy-Jugán felső folyásán lakó Kurlomkin családhoz. Mi kiszálltunk, a pilóta pedig elrepült, mondván egy hét múlva jön értünk. De a család mit sem tudott az érkezésünkről, és egyáltalán nem örült az idegenek váratlan betoppánásának. Megtagadtak minden együttműködést. Léna akkor 13 éves volt, láthatóan nagyon bántotta a helyzet. Azt mondta, ő énekelni nem tud, de mesélni igen. Így aztán elmondott egy hosszú mesét, melyet apjától hallott, majd le is fordította oroszra. A mese belekerült az én szurguti hanti szöveggyűjteményembe, azóta hallgatók nemzedékei tanulmányozták a hanti nyelvet többek között ennek segítségével. Léna fényképe pedig a Finnugor kalauz borítójára került – ő az, aki a csónak orrában állva irányítja a járművet.

A történethez hozzátartozik, hogy a helyiek néhány nap alatt megenyhültek. Többek között rájöttek, hogy nem az ő kevés enivalójukat akarjuk elfogyasztani, valamint értékelték a meglévő hanti nyelvi ismereteinket is. Pjotr Kurlomkin ritkaszerű mitikus énekekkel és a hozzá tartozó gazdag ismeretanyaggal ajándékozott meg bennünket. Egy hét múlva a legnagyobb barátságban váltunk el, amihez talán az is hozzájárult, hogy a háziasszony kérésére otthagytam neki a Nokia gyártmányú, citromsárga színű gumicsizmámat. Huszonhat év után most találkoztunk Lénával újra. Pjotr Kurlomkin azóta elhunyt, a felesége megvan, és minden jel szerint jó szívvel emlékszik ránk. Léna amellet, hogy éli a hagyományos kultúrájú hanti asszonyok életét, az apjától felvett énekeket írja le és fordítja oroszra. Őrzi és továbbadja a hagyományokat a következő nemzedéknek. Ezt a találkozást tartom idej utazásaim legnagyobb ajándékának.

Csepregi Márta

✱

Kívülről ide – innen kifelé⁹

Eyvind Johnson¹⁰ Krilon című művében van egy rész, melyben az író éjjel-nappal a vonat zakatolását, a kerekék ritmikus csattogását hallgatja.

Ez a zakatolás jutott eszembe, amikor gondolkodni kezdtem a mai beszédemen. Kívülről ide – innen kifelé: ez lett a beszédem témája.

Kívülről ide – innen kifelé. Viszi a vonat, hozza a vonat. Innen kifelé, ide befelé. Hova, mit és honnan?

Zakatolnak a vonatok, szállítják az ércet bentről kifelé, innen oda. A villany-

⁹ Bengt Pohjanen író meänkieli nyelven elhangzott beszéde a közösség őszi szemináriumán a svédországi Överkalixban, 2018. október 12-én. A lábjegyzetek a fordító magyarázatait tartalmazzák.

¹⁰ Eyvind Johnson (1900–1976) svéd író. Krilon című novellatrilógiájának (1941. 1942, 1943) fő témája a háborúellenesség.

vezetékek behálózák az országot, viszik az áramot innen kifelé. Visítanak a fűrészek, szállítják a fatörzseket innen kifelé. Csak a fatönkök maradnak itt – a valahai nagy erdők emlékéül. „Jön-e a pajalai busz”, mondogatták felénk. Hívogattak a déli tájak, fűt-fát ígértek a munkaközvetítők. Az állam rábeszél minket, mi kötélnek álltunk. Elindultak az emberek, kivéve Nissét, aki azt mondta a fejevadásznak „rám ne számítson!” Nem kérték újra.

Vonatok, megrakva ásvánnyal, fával és emberekkel, a vezetékek árammal. Mit hozott a vonat ide vissza? Kívülről befelé?

Milyenek láttak bennünket, a vonat utasait, a Svéd Birodalomban? Egyáltalán, észrevettek-e minket, nem úgy, mint Selma Lagerlöf regényének a hőse, Nils Holgersson? A legújabb életrajzi művemben, a Grängångare -68 címűben elmondom, hogy mit kérdezett tőlem a teológiai kar bejáratánál egy portás – akit professzornak véltem – 1966-ban, amikor megérkeztem Uppsalába. „Finnország melyik részéből jöttél?”

A kiejtésem alapján úgy vélte, Finnországból jöttem. Amikor mondtam, hogy svéd vagyok, kételkedve nézett rám. Csak nem vagy lapp? Nem! Svéd vagyok! Kérdő tekintete elárulta, hogy nem hitt nekem. Pusztán kérdőjellel váltam a szemében. Penttiként szálltam fel a vonatra Pajalában, de kérdőjelként szálltam le róla délen. Honnan? Kicsoda? Csak nem?

Ha ez az úr hozzánk jön, mi hogyan fogadtuk volna?

A határ túlsó oldalán a vonat által idehozott délvidéki varjúnak hívták volna. A mi oldalunkon olyan hollónak, amelyik előbb csíp, utána károg. Így beszéltek a vámosról, ha nem három szeme volt – vagyis kettő, amellyel néz, és a harmadik, amelyiket becsukja. No, volt nekünk jobb meghatározásunk is: svéd birodalmi úri népek, egynyelvűek. Ők mind kívülről jöttek ide, hozzánk – új nyelvet hoztak és azzal együtt új kultúrát. Ezt gyarmatosításnak szokták hívni.

De vajon elmúlt-e ez az idő?

Igen és nem.

Valami történt legalábbis azóta, hogy én író vagyok.

Lokalt producerat. Helyi termék. Ez egy afféle új fogalom. Nagyon divatos. A helyi termék jó hatással van a miliőre. De mit jelent ez a kultúra, az irodalom területén?

Stephen A. Wurm magyar származású ausztráliai nyelvész¹¹ a nyelvi ökológiát kutatta. Állítása szerint azok a körülmények, melyek hatással vannak a növény- és állatfajok ritkulására és pusztulására, hatnak a nyelvek és ezáltal a kultúrák eltűnésére is. Egy növény- vagy állatfaj egyrészt akkor veszíti el az életerejét és túlélő képességét, ha csökken az élettere, vagy pedig, ha élőhelyén egy új növény- vagy állatfaj kezd terjedni, és ezek az új fajok olyan erősek, hogy az eredeti fajok már nem tudnak velük versenyezni.

Ezt nagyon könnyű alkalmazni a nyelv és a kultúra körülményeire. Ha változik a környezet és megváltoznak azok a társadalmi és kulturális kapcsolatok, amelyek között a nyelv több száz, sőt több ezer év óta működik, a nyelv nem képes ellenállni az új nyelv és kultúra hatásának és ellenhatásának. Ilyenkor a terület eredeti nyelve már nem alkalmas arra, hogy az új, idegen kultúra közvetítője legyen. Gyakran megszületik az az ítélet, hogy az eredeti nyelv nem is igazi nyelv, csak valami nyomorúságos hebegés-habogás. Mint egy vadállat hangja, például a jávorszarvasé. A meänkieliről éppen ezt hallottam terjeszteni: azt csak a jávorszarvasok értik meg.

Korábban azt hittük, hogy a természetnek nincs szüksége sem védelemre, sem gondozásra. Boldogul magában, nem kell az embernek beleavatkoznia, hogy megvédje. Most már tudjuk, hogy ez nem igaz. Ugyanígy vagyunk a nyelvműveléssel is, különösen a veszélyeztetett nyelvek esetében.

Miért halnak ki a nyelvek? Melyek azok a tényezők, amelyek a nyelvi ökológiában hatnak? Említettem már a kulturális érintkezéseket és a kultúrák összeütkezéseit. Ezeknek még nem kellene pusztítóan hatniuk, de hatással lehetnek az őslakosok viszonyára az anyanyelvükhöz. Ez a helyzet a meänkieli nyelv és kultúra esetében.

Wurm szerint akkor válik veszélyessé a helyzet, amikor a beszélő közösség egy olyan más nyelvű közösséggel kerül gazdasági, kulturális és politikai viszonyba, mely erősebb és fejlettebb, valamint nagyobb politikai befolyással és hatalommal rendelkezik. Így ez az új nyelv olyan előnyökhöz juttat, melyet az eredeti nyelvet beszélő nem tud elérni. Jó példa erre az éneklő fatönk Stockholmban¹². Jobb Meänmaaban gyökerező éneklő fatönknek lenni, mint élő kecskefűznek a Tornio folyó partján.

Odáig jutottunk, hogy nem boldogulunk a saját nyelvünkön. Sok példa van erre, a hadsereg egy ilyen hely volt.

Azok a tapasztalatok, hogy vannak úri népek (sok hatalommal rendelkező egynyelvűek), finom emberek (gazdaságilag erősek) és aztán vagyunk mi, ahhoz vezet, hogy csak az öregek beszélnek a nyelvünket, és ha ők meghalnak, a nyelv is velük hal. És amikor a nyelv meghal, a nép is meghal. Az őseink pedig újból meghalnak.

A mi nyelvünk szerkezetére és sorsára legjobban a többségi nyelv van hatással. Meänmaaban a svéd nyelv és kultúra, az uralkodó politikai irányzatok, valamint azok a csoportok, melyek nyelvünktől és kultúránktól idegen dolgokat támogatnak.

A többségi nyelv – Meänmaaban a svéd – azért is veszélyt jelent, mert a nagy nyelvek képviselői belülről hatnak. Azok, akik nem beszélnek a veszélyeztetett nyelveket, de beszélnek róluk. Azt állítják, hogy minket képviselnek, a mi

¹¹ Wurm István (1922–2001).

¹² Installáció egy stockholmi parkban: egy fatönk, melyből időnként meänkieli nyelvű beszéd és ének hallatszik. <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1017&artikel=7043048>

nyelvünket. Kívülről jöttek, és kívülről fejtik ki a hatásukat, idebent. Mindennek a következménye:

a) A nyelv eltűnik, vagy egy kevert nyelv lép a helyére, mely igénytelen és szegényes.

b) A nyelv óhatatlanul veszít rangjából, csökken a jelentősége, beszűkül a használata. Már csak például vicceselésre használják, a mi kultúránk kigúnyolására, a nyelvet beszélő emberek nevetségessé tételére, sőt akár etnorasszista támadásra.

c) A nagyobb nyelv megváltoztatja a kisebbet, és ezzel együtt a kultúrát. Változik a szókinccs, a mondatszerkezet, az egész nyelv szerkezete. A meänkieliben terjedő svédizmusok nyomán a mi nyelvünk lassan a svédnek egy nyelvjárásává válik.

d) A nyelv elveszíti azokat a tulajdonságait, melyek a nyelvhasználó eredeti kultúrájához tartoznak. Elkezd utánozni az uralkodó nyelvet és annak a kultúrájának az értékvilágát. Idegen ízlésnek megfelelően öltöztetik fel a menyasszonyt: előbb kinevetik, butának és rútnak csúfolják, majd mindenféle ráncfelvarrás, tetoválás és egyéb szépsészeti módszerek segítségével teszik alkalmassá a nászra.

Mit tegyünk? Meg tudja-e menteni az állam a veszélyeztetett nyelvet? A kutatások bebizonyították, hogy semmi sem segít addig, amíg a fent említett hatások érvényben vannak. Az egyesületek még elő is segíthetik a nyelvhalált, ha alávetik magukat az általános trendeknek, így állami támogatással bábáskodnak a nyelváltás mellett.

No és az iskola? Nemrégén egy fiatalember, aki itt járt gimnáziumba, azt állította, hogy itt az ezredforduló előtt nem volt szépirodalom. Nem ő tehet a tudatlanságáról. Ebben az oktatás a hibás, melyben a külső szempont érvényesül: a déli, a svéd nyelv felőli megközelítés.

Én is tizenhét évig jártam iskolába, de sohasem hallottam egy árva szót sem Hilja Byströmről¹³ vagy Antti Mikkeliipoika Keksiről¹⁴. Särkilah¹⁵ megemlégtették, de csak mint kápolnát, pedig ott templom volt.

Minden nyelv a saját világképét tükrözi és saját kultúrájának a teljességét. Amikor a nyelv meghal, meghal a nép is, és vele együtt az emberiségnek egy pótolhatatlanul egyedi gondolkodásmódja és világról alkotott képe.

A nyelvnek szüksége van írásbeliségre, szépirodalomra, nyelvtanra, szótárakra és nyelvművelésre.

Visszatérek Uppsalához. a kérdőjelhez. Ott voltunk, az én nemzedékem, akiket a nagy iskolázási hullám vitt oda. Vittük magunkkal a nyelvet és a kultúrát. Nem akartunk kérdőjelek lenni.

Végezetül egy személyes biznyságtétel: négyéves voltam, amikor elkezdtem

¹³ Hilja Byström (1908–1993), az első fikciós műveket író szerző Meänmaaban, svédül írta műveit.

¹⁴ Anders Mickelsson Kexi (1622–1705), az 1677. évi nagy árvízről szóló epikus költemény maradt fenn tőle.

¹⁵ A középkorban Észak-Skandinávia legnagyobb temploma volt, az 1677. évi jégzajlás okozta áradás elsodorta (<https://www.kuriren.nu/bloggar/bengt-pohjanen/sarkilax-tempelsarkilahren-tempelli/?blog=6201075&entry=6900044&page=10>)

írni az anyanyelvemen. Az első szó, amit a menekültek által nálunk hagyott mesekönyvbe írtam: REPPU (hátizsák) És pont.

Ezt folytattam Haparandában, ahol tizenhét évesen megírtam a *Jag är född utan språk* című versemet¹⁶, melyet azóta több nyelvre lefordítottak. Legutóbb Orosz-Karjalában hallottam megzenésítve. 1970-ben jelent meg az első művem egy antológiában. Elkezdtem úgy írni, hogy az exportképes legyen.

Mim volt nekem? Mim van nekem?

Háromnyelvű irodalom. Egészen új. Láttak-e ilyet korábban? *Lokalt produce-rat?* Helyi termék? Nem, ez eljutott messze földre.

Az első meänkieli nyelvű könyvet, a *Lyykerit* 1985-ben írtam. Az első drámát (*Kuutot*) 1987-ben. 1984-ben kiadtam a *Kasaland* című regényt, melyben kevertem a finn, a svéd és a meänkieli nyelvet. Azzal eljutottam Stockholmba egy brit-svéd szemináriumra, melyet a Svéd Királyi Akadémia szervezett. Angolul tartottam előadást a meänkieliről, ezzel a címmel: „New writing in a multicultural society”¹⁷. A világ minden részéről voltak ott írók. Az volt bennünk a közös, hogy más nyelven írtunk, mint ami az anyanyelvünk. Ott találkoztam Salman Rushdie-val, Kazuo Ishiguróval és még sokakkal.

A svéd televízió készített egy műsort a *Kasaland* című regényemről. Miért? Észrevették, hogy most valami új történik: az út korábban délről vezetett északra. Most onnan jött valami déli irányba, és találkozott a nagyvilággal.

Az 1990-es évek elejétől kezdve erősödik a meänkieli ügye. 1991-ben az Oului Színház bemutatta a *Jeruzsálemi táncok* című színművet, melynek alapja a Korpela mozgalomról¹⁸ írt regénytrilógiám volt. A darabot mintegy százezren látták, és így Meänmaa, a nyelv és a kultúrájának egy szelete, a vallási fanatizmusnak ez az északi megnyilvánulása ismertté vált Finnországban és a nagyvilágban, ugyanis az előadás 1992-ben szerepelt a németországi Bonner Biennalén.

Műveim eljutottak távoli országokba, Amerikába, Angliába, Skóciába, Szlovéniába, Magyarországra, Finnországra és Oroszországra. Elindultunk belülről kifelé.

Én legyőztem a gyarmatosítást. Úgy káromok itten, mint egy déli varjú, csipkelődök, mint a mi hollónk, a határ harmadik helyiségében létezem¹⁹. Most nincs szükség vonatokra, sem a pajalai buszra, én most a felhőben²⁰ vagyok, én onnan juttatom el az egész világra a mi nyelvünket, a mi svédünket, a mi finnünket.

Bengt Pohjanen
Csepregi Márta fordítása

¹⁶ Nyelvtelen születtem (Molnár Bodrogi Enikő fordítása). Az eredeti vers és fordításai 24 különböző nyelven itt találhatóak: http://www.sirillus.se/index_bp.htm

¹⁷ Az új irodalom a multikulturális társadalomban.

¹⁸ A Tornio folyó völgyében az 1930-as években hódító fanatikus vallási mozgalom, melynek élén Toivo Korpela (1900–1963) állt.

¹⁹ Pohjanen ezzel arra utal, hogy nem tartozik sem a finn, sem a svéd irodalomhoz, hanem az ő művésze a határon van, egy harmadik létállapotban.

²⁰ Utalás az internetes szolgáltatók tárhelyeire.

Sigismund Herberstein és a magyar őstörténet

A magyar őstörténet kutatásához újabb és újabb írásos források felkutatása és azok elemzése szükséges. Ebben alaposan le vagyunk maradva. Amennyiben léteznek is ilyenek, azok nem magyar nyelvűek és a legtöbb közülük nincs is lefordítva magyar nyelvre. Van egy olyan forrás például, ez a Lappföldön a XVIII. században kutató két magyar csillagász (Sajnovics János és Hell Miksa) latin nyelven írt naplója, amely esetében csekély kétszáz esztendőtt kellett várni, amíg azt latinról magyarra végre lefordították és ki is adták Budapesten 1990-ben.

Csak bevezetesként megemlíthjük még meg Viterbói Gottfried munkáját, aki történészként az olaszországi Viterbóban dolgozott, az akkori pápai székhelyen. Ez a történész – nevéből ítélve – valószínűleg német származású volt. XII. századi, latin nyelvű munkája, (Keltezése problematikus, vagy 1120-ban vagy 1185-ben íródott.) amelyet H. Pertz német történész adott ki a *Scriptores Monumenta Germaniae Historica* 22. kötetében, 1872-ben, nincs meg Magyarországon és természetesen nincs is magyarra lefordítva. Munkájának címe: *Memoria seculorum vel Liber memorabilis ab O. C. 1185*. Abban, egy igen rövid bekezdésben, az áll, hogy *Ungaria regnum vetus* (a régi magyar királyság vagy inkább a régi Magyarország) Európa és Ázsia határánál létezett, tehát a Don torkolatvidékén, ahol egyébként a Kazár Kaganátus fővárosa is állt (korabeli neve szerint Sarkel, azaz Fehérvár). Ez igen reális, jóllehet nem korabeli megjegyzés.

Báró Sigismund Herberstein az ausztriai Krajnában született, Wippachban, 1486-ban, a Dráva völgyében. Miksa császár megbízásából, mint osztrák diplomata, hét éven át szolgált négy orosz cár uralkodása idejében és szinte az egész akkori Oroszországot beutazta. Könyvében (*Rerum Moscoviticarum Commentarii*), amely két kiadásban is megjelent latinul Baselben, 1568-ban és 1571-ben (Irta volt 1549-ben.) egy 1549-ben készült térképet is közölt, amelynek jobb felső sarkában az Ob folyó mellett olvasható a „*Juhra inde ungarorum origo*” felirat, általunk magyarra fordítva: *Juhra, ahol a magyar eredet*. Véleményünk szerint legközelebbi nyelvrokonaink, a vogulok és az osztjások ősei, a nálunk Tatárjárásnak nevezett (valójában Mongoljárás) korszakban szorulhattak fel a messzi északra, Jugrába. Herberstein nem véletlenül tért ki könyvében a magyarokra, illetve őshazánkra, hiszen nagyra becsülte a törökkel szembeni ellenállásunkat, melynek köszönhetően sem Bécs, sem pedig Krajna nem került a törökök kezére. Sigismund Herberstein Bécsben hunyt el 1566-ban.

* * *

Az elveszett magyar őskronika, amelynek felkutatására a MTA még eddig nem tett komoly kísérletet, talán valahol, valamelyik spanyol levéltárban lappanghat, hiszen a török hódítás legelején, a székesfehérvári királyi levéltár, amelyben ez az őskronika is lehetett, elmenekítették. Horvátországban hajóra rakták, de a Földközi tengeren útközben kitört viharban a hajók nagy része megsemmisült és a levéltári anyagoknak csak egy része juthatott partra Spanyolországban. Ott még az Őskronikánk nyomait senki sem kereste az MTA megbízásából. (Bolgár történészek viszont sikerrel kutattak az osztrák és a spanyol levéltárakban.)

Anonymus, „az előbb említett Péter” (saját fordításom), mint valamelyik Béla királyunk jegyzője, írt ugyan történeti jellegű munkát, de ő maga valójában nem volt történész. Viszont még ismerhette az eltűnt, vagy mégsem (?), Őskronikánkat.

Végezetül hadd említsük meg, hogy a török hódoltság után Otrokocsi Főrís Ferenc írt, 1693-ban Frankfurtban kiadott, magyar őstörténeti könyvet, melynek címe *Origines Hungaricae*, ami szintén nincs még eddig latinról magyarra lefordítva. Szerzőjét 1676-ban váltották ki tíz éves gályarabságából hét év elteltével. Mint református lelkész hunyt el. Reméljük, hogy erre a munkára is vissza tudunk még térni, legalább rövid ismertetés formájában.

Erdélyi István

Sigismund Herberstein térképe 1549-ből e számunk címlapján látható

*

Finnugrisztika az Akadémián és a Pázmányon

„Az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok és a Finn Akadémia 2012-ben közös pályázatot írt ki a következő témában: *The changing linguistic scenery in Finno-Ugric speech communities and its impact on society and culture*. A pályázat nyertesei, három magyarországi műhely egymással és finnországi, norvégiai és oroszországi partnerekkel együttműködve próbálták meg feltárni az infokommunikációs fejlődés következtében kialakult nyelvi változásokat. A projektek idén zárultak, a rendezvény eredményeiket szeretné a nagyközönség elé tárni.” A fenti idézet az Akadémia Kistermében november 20-án rendezett tudományos ülés beharangozójából származik. Az említett három műhely:

– Az MTA Nyelvtudományi Intézete. Projektjük címe: *Finnugor nyelvű közösségek támogatása online tartalmak létrehozásában*. Honlapjuk: finnotka.nyttud.hu.

- Az ELTE Finnugor Tanszéke: *A többnyelvűség megnyilvánulásai finnugor nyelvű közösségekben*. Honlapjuk: finnugor.elte.hu/index.php?q=mlpfuc
- A Szegedi Tudományegyetem: *Számítógépes eszközök a veszélyeztetett finnugor nyelvek nyelvi revitalizációjáért (FinUgRevita)*. Honlap: www.ieas-szeged.hu/finugrevita/index_hu.html

A három műhely idén február 13-án már rendezett egy workshopot, amelyről röviden beszámoltam lapunk idei első számában (40–41. l.).

A mostani rendezvényen, amely *A változó nyelv kisebbségi finnugor nyelvi közösségekben* címet viselte a szegediek nem képviseltették magukat, és egyelőre a honlapjukról sem lehet megtudni, hogy milyen konkrét eszközökkel segítik a revitalizációt.

Az ülésen az elnöklő Sipos Mária megnyitó szavai után Váradi Tamás (NYTI) kapott szót. Rövid bevezetőjében beszélt a veszélyeztetett nyelvekről (Sajnos a finnugor nyelvek néhány kivételtől eltekintve ebbe a csoportba tartoznak. A szerk.), és kifejtette, hogy a nyelvek jövője digitális életképességüktől függ. Megemlítette az Európa Parlament ezzel kapcsolatos határozatát, és beszélt arról, hogyan segíti elő az általa képviselt nyelvtechnológia a nyelv digitális használatát.

A másik bevezető előadásban Oszkó Beatrix (NYTI) a két kutatásban szereplő nyelvek jelenlegi helyzetét mutatta be statisztikai adatokkal, térképekkel és fényképekkel. A helyzet mindenütt ugyanaz, évről-évre csökken Oroszországban a magukat valamelyik finnugor néphez tartozók száma, és még jobban csökken azoknak a száma, akik még beszélik őseik nyelvét. A legriasztóbb azonban, hogy rohamosan romlik a fiatalok és gyerekek anyanyelvtudása.

Az ELTÉS projektet három előadó képviselte az ülésen. Salánki Zsuzsa két kiadványt mutatott be. A *Möngyítő marla* (Otthon mariul) c. illusztrált füzetet Pomozi Péter írta a marik számára. Ennek a népszerűsítő kiadványnak a megjelenését is támogatta a projekt. A másik bemutatott kiadvány *A többnyelvűség dinamikája* c. kötet (Szerkesztette Csepregi Márta és Salánki Zsuzsa), mely a kutatási eredményeket mutatja be. Mindkét művet fontosnak tartjuk, ezért következő számunkban részletes ismertetést közlünk róluk. A két másik előadó (Németh Szilvia *Nyelvi helyzet az északi manysik körében*, és Pomozi Péter *Többnyelvűség a Volga–Káma–Belaja areában*) tulajdonképpen az említett tanulmánykötetben megjelent írása rövidített változatát mutatta be. Ismertetésükre szintén visszatérünk.

Az ülésen még ketten képviselték az intézeti projektet. Simon Eszter (*Automatikus szótárépítés kevés erőforrással rendelkező nyelvekre*) a munkálat elméleti és módszertani problémáit fejtegette. Bemutatta a Wiktionary nevű többnyelvű internetes szótárt, és elmondta, hogy összesen hat forrásnyelvvvel (északi számi, hegyi mari, mezei mari, komi, komi-permják és udmurt) és négy célnyelvvvel (angol, orosz, magyar, finn), vagyis összesen 24 nyelvpárral dolgoztak.

A konkrét eredményeket Ferenczi Zsanett (*Az elkészült szótárak bemutatása*) ismertette. Ezek megtalálhatók a projekt honlapján, illetve onnan letölthetők. Keres-

hetünk az elkészült szótárak teljes anyagában. Kezdhethetjük akár egy forrásnyelvvvel, akár egy célnyelvvvel. A keresést minden nyelv esetében virtuális billentyűzet könnyíti meg. Ez különösen a cirill betűket használó nyelvek esetében fontos.

Ha beírom a keresőbe pl. az udmurt *gurt* '1. falu, 2. lakás, lakóhely, otthon' szót, akkor a következő eredményt kapom:

rypt [gurt]

- eng [building](#) (N)
- eng [home](#) (N)
- eng [house](#) (N)
- eng [residence](#) (N)
- fin [koti](#) (N)
- fin [talo](#) (N)
- fin [perhe](#) (N)
- hun [otthon](#) (N)
- hun [ház](#) (N)
- hun [lakás](#) (N)
- rus [дом](#) (N)

Mint látjuk itt egyáltalán nem szerepel az udmurt szó első jelentése, és problematikus a finn *perhe* 'család' szó megjelenése is a felsorolásban.

Ha most ráklikkelek pl. a magyar *otthon* szóra, akkor az alábbiak jelennek meg:

otthon

- koi (komi-permják) [ropt](#) (N) [gort]
- mhr (mezei mari) [nöpt](#) (N) [pört]
- mhr [cyptr](#) (N) [surt]
- sme (északi számi) [dállu](#) (N)
- sme [ruoktu](#) (N)
- sme [viessu](#) (N)
- sme [visti](#) (N)
- udm (udmurt) [rypt](#) (N) [gurt]

Vagyis két forrásnyelv (hegyi mari, komi-zürjén) nincs képviselve. Bizonyára azért, mert az automatikusan feldolgozott anyagban ezekből a nyelvekből az adott szóra nincs adat. A fenti példák azt mutatják, hogy a rendszer működik, de gyakorlati felhasználhatósága erősen korlátozott.

Letölthetők a kétnyelvű szójegyzékek is. Én az udmurt magyar listát néztem meg, amelyben kb. 700 szó van (nem számítva a földrajzi tulajdonneveket). Ez kezdetnek nem rossz, de ebben a terjedelemben édes-kevés segítséget nyújt ahhoz, hogy egy forrásnyelvi szöveget lefordítsunk valamelyik célnyelvre, vagy fordítva. Mindenesetre a munkálat résztvevői megtették az első sikeres lépéseket, de még messze vagyunk attól, hogy az elkészült eszközök a mindennapi praxisban is használhatók legyenek.

Azt is megtudtuk még, hogy az anyag bekerült a magyar Wikiszótárba és a finn Wikisanakirja állományába. Ez utóbbi összesen 5573 szóval gyarapodott, ami forrásnyelvenként átlagosan 900 szót jelent.

* * *

Másnap, vagyis november 21-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem *Nyelvelmélet és kontaktológia* 4. c. konferenciájának második napján öt finnugor tárgyú előadást hallgathattunk meg az egyetem budapesti képzési helyszínén a Sophianumban. Mielőtt az előadások ismertetésére rátérnék, szóljunk néhány szót a kontaktológiáról, vagy némileg más terminussal a kontaktusnyelvészetről. Ez, mint a neve is mutatja a nyelvek közötti érintkezéssel (kontaktusokkal) foglalkozik. Az érintkezés legszembetűnőbb következményei a jövevényszavak. Ritkábban jelentkezhet az idegen hatás a hangrendszerben, toldalékok (inkább csak képzők) és mondattani sajátágok (pl. a szórend megváltozása) átvételében. Ezekkel a kérdésekkel a történeti nyelvészet kezdetei óta foglalkoznak a kutatók, de csak az utóbbi években kapott ez a kutatási irány külön nevet. Vítathatatlan az ilyen kutatások szükségessége, de ezek során nagy óvatossággal kell eljárni, nehogy túlzásokba essünk. Olvastam már olyan – nyilvánvalóan téves- véleményt is, amely szerint minden nyelvi változás idegen hatással magyarázható. Az itt ismertetendő előadások szerzői kellő alaposággal és néha egészséges szkepticizmussal adták elő véleményüket.

Csepregi Márta előadásának témáját a címben (*Kontaktusjelenségek az északnyugat-szibériai nyelvi areában*) jelzethez képest némileg szűkítve tulajdonképpen az obi-ugor nyelveket ért idegen hatásokkal foglalkozott. Néhány példa: A feltételeesség kifejezésére mindkét obi-ugor átvette a komi *ke* 'ha' feltételes partikulát. Orosz eredetű kötőszavak (*što, štopi, ili, toli*), amelyekkel együtt a velük alkotott szerkezeteket is átvették. Átvettek továbbá modális partikulákat (pl. *tol'ko* 'csak', *pošti* 'majdnem', *ešo* 'még'), szubjektív modalitást kifejező igéket és szerkezeteket (*mosot* 'lehet') stb. Érdekes szemantikai-kognitív egyezések figyelhetők meg Szibéria őslakos népeinél. Így például az 'észak' és a 'lefelé' képzetek összekapcsolódása. Ennek oka az lehet, hogy a szibériai folyók észak felé folynak. Ebben az esetben talán nem is dönthető el, hogy melyik nép adta át ezt a képzetet a többieknek.

Szeverényi Sándor volt a következő előadó (Sipőcz Katalin – Szeverényi Sándor *Lehetséges orosz hatás szibériai uráli nyelvek egyenes és függő idéző szerkezeteiben*). A szerzők a manysi és a nganaszán idéző szerkezeteit vizsgálták. Fontosabb megállapításaik: mindkét nyelvben sokkal általánosabb a direkt idézés (a nganaszánban szinte kizárólagos) és ritka a függő idéző szerkezet, folklór-szövegekben és személyes, spontán történetekben is. Ennek oka, hogy a függő idézéshez alárendelő kötőszóra van szükség, Ilyenek azonban a vizsgált nyelvek-

ben nincsenek. Ezért a kevés függő idézet feltehetően orosz hatást mutat, ilyenkor ugyanis megjelenik az orosz eredetű kötőszó.

Sipos Mária (*Orosz hatás az északi hanti névmási eredetű kopulák használatában?*) a hanti nyelv kazimi nyelvjárásában írt tankönyvek nyelvét vizsgálta. Az oroszban a kopula értékű, mutató névmást használják a *Пымеуецмае - эмо вецэда умеуецуо*. 'Az utazás – az mindig érdekes.' típusú mondatokban. A hantiban ilyenkor általában a neutrális *šit* 'az, ez' mutató névmás használatos. Ezt lehet orosz hatással magyarázni, különösen azért, mert sok tankönyvi szöveg fordítás oroszból és a fordító akaratlanul is követhette az orosz példát. A kérdés eldöntéséhez további vizsgálatokra van szükség. A cím végére kitett kérdőjelből ítélve, talán a szerzőnek is ez a véleménye.

Fejes László (*Mari hatás a krasznoufimszki udmurt nyelvjárás magánhangzó-harmóniájában?*) egy mára már feltehetőleg kihalt udmurt nyelvjárással foglalkozik. Ezt a legkeletibb, az Urál keleti oldalán beszélt dialektust R. S. Naszibullin udmurt nyelvész tanulmányozta 1975–1977-ben a helyszínen. Az ő publikációi képezik az egyetlen forrást a nyelvjárás tanulmányozásához. Ami a magánhangzó-harmóniát illeti, más rokon nyelvekhez hasonlóan az udmurtból is eltűnt ez a jelenség, de egyes peremnyelvjárásokban az erős tatár, baskír vagy mari hatásra újra megjelent, főleg jövevényszavakban. Fejes László szerint a krasznoufimszkiban nem teljes és nem is következetes a magánhangzó-harmónia megvalósulása. Első szótagi *ə, ä, ö, ü* után a következő szótag(ok)ban csak *ə* vagy *ä* állhat. Más esetekben szabályosság nem figyelhető meg.

Speshilova Yulia (*Egy feltételezett morfológia változó a mai udmurt nyelvben*) a tárgy jelölésével kapcsolatos még folyó kutatásait ismertette. Közkeletű vélemény szerint az alapnyelvben a határozatlan tárgy jelöletlen volt, a határozottat *-m rag jelölte. Ez azonban már az őspemiben lekopott, helyette az *-ez* ragot kezdték használni a határozott tárgy jelölésére. A rag eredetileg egyes szám 3. személyű birtokos személyrag volt, amelyet később a határozottság kifejezésére is használtak és ezen a funkción keresztül vált a határozott tárgy jelölőjévé. Használatának szabályai ma sincsenek pontosan megállapítva, használják élőt (embert) jelölő, rezultatív vagy affektív (érzelmileg színezett) tárgy kifejezésére is. A szerző internetes adatgyűjtést folytatott (illetve folytat) abból a feltevésből kiindulva, hogy a jelölt tárgy terjedőben van a jelöletlen rovására. Az eddigi eredmények ezt alátámasztják, de a kutatás folytatódik.

Csúcs Sándor

*

„Ősi rokonság” tábor a Nagyigmándi Pápay József Általános Iskolában

A nagyigmándi általános iskola – névadójának, Pápay József nyelvészprofesszornak az emlékét ápolva – hosszú ideje tart kapcsolatot annak az oroszországi területnek a képviselőivel, ahol névadónk expedíciója során járt. Már többször fogadtunk vendégeket (kutatókat, felnőtteket és gyerekeket is) az Urál hegységen túli területről. Iskolánk tanulóinak és tanárainak csoportja három alkalommal vett részt az ott szervezett Ősi rokonság táborban, különféle nemzetiségű (hanti, nyenyec, komi, orosz, tatár) tanulókkal együtt. 2006-ban, 2010-ben és 2014-ben mi láttuk vendégül hanti nyelvrokonaink küldöttségét.

Ez évben – a két éves periódusokat betartva – szeptember 2. és 9. között ismét mi szerveztük a soron következő „Ősi rokonság” hagyományörző néprajzi tábort, amelyre hanti nyelvrokonaink 11 fős küldöttségét vártuk. A küldöttség vezetője Svetlana Borgyijan asszony, aki a kezdetektől irányítóként vesz részt ebben a közös programban.

Ezúttal hét tanuló érkezett Pitljár és Muzsi településről, őket két pedagógus és egy orvos kísérte el. Korábbi utazásaink során mindkét településen jártunk már. A táborban szűkebb és tágabb környezetünkkel, hagyományainkkal, szokásainkkal ismertettük meg vendégeinket. Az érkezés napján Budapesten városnézésen felkerestük a Parlamentet, a Hősök terét és az Állatkertet is. Vendégeink részt vettek a tanévnyitó ünnepségen, amely után a látogatás emlékére fát ültettek az iskola elé. Megtekinthették Nagyigmándi látnivalóit: jártunk a templomokban, a tűzoltóság új épületében, a parkokban. Látogatást tettünk a Polgármesteri Hivatalban is, ahol Hajduné Farkas Erika polgármester asszony a küldöttség felnőtt tagjai közül többeket is régi ismerősként köszönhetett. Késő délután a Magos Művelődési Házban a nyugdíjas klub tagjaival közösen sütöttek káposztás vakarcsot, majd a kézimunka szakkör tagjaival találkoztak, megtekinthették a szakkör tagjai által készített rögtönzött kiállítást is.

A hét során Nagy Lászlóék sajtóműhelyében vendégeink kipróbálhatták a sajtókészítést és megkóstolhatták a frissen sült lángost házi tejföllel és sajttal. Nagy Lajos hentes mesternél megcsodálhatták legszebb faragványait, majd íjászkodásra került sor, a legjobbak egy-egy nyílvezzőt is kaptak ajándékba. Természetesen az uzsonna sem maradt el, megkóstolhattuk a különféle felvágottakat és a roppanós, friss virslit is.

Akár csak négy évvel ezelőtt, ezúttal is ellátogattunk a helyi vetőmagüzembe, amelynek a bejárása nagy élményt jelentett a vendégek számára.

A programban szerepelt még tágabb környezetünk – Tata, Tatabánya, Vértes-szőlős, Győr, Zirc, Csesznek, Pannonhalma, Bábolna – látnivalóinak megtekintése is.

Nagy sikert arattak azok a lehetőségek, amikor tanulóinkkal közös programokon vettek részt: a szerda délelőtti hagyományörző foglalkozás, a pénteki énekóra és közös akadályverseny, a szombat délutáni és esti programok.

A gyerekek szombat esti búcsúvacsoráját a korábbi alkalmakkor Oroszországban járt tanulóink szülei szervezték meg. Ezen nagyon sokan megjelentek azok közül a volt tanulóink közül, akik részt vettek valamelyik oroszországi felfedező utunkon. A felnőtteket dr. Szijjné Szabó Csilla, iskolánk tanára látta vendégül.

A tolmácsolásban régi ismerősünk, Vándor Anna volt segítségünkre, aki a programok összeállításában, a tábor szervezésében és a levelezésben is közreműködött.

Köszönjük az önkormányzat anyagi támogatását, amely hozzájárult a tábor megvalósításához, továbbá köszönet mindazoknak, akik munkájukkal segítették a programok sikerét!

Vendégeink pozitív visszajelzései alapján úgy gondoljuk, hogy sikeres nyolc napot tudhatunk magunk mögött. A tanulók között kialakult ismeretségek, barátságok a nagy távolság ellenére nem szakadnak meg, hiszen a modern technika lehetővé teszi a folyamatos kapcsolattartást. Személyes találkozási kért év múlva kerülhet sor, amikor iskolánk küldöttsége vendégeskedhet hanti nyelvrokonainknál.

Karsai Bálint igazgató

*

Sipőcz Katalin habilitációja

Eddig nem volt jellemző, hogy a Finnugor Világ lapjain habilitációs előadásokról szóló beszámolók jelenjenek meg, s általában is ritkán fordult elő, hogy egy-egy finnugor nyelvvel, kultúrával foglalkozó kutató/oktató kolléga szakmai előmenetelének egy állomásáról számoljon be a lap – az akadémiai székfoglalók összefoglalói jelentek meg eddig. Éppen ezért örömdetes, hogy a Finnugor Világ figyeli az egyetemi berkek eseményeit is, így örömmel számolok be Dr. Sipőcz Katalin, a Szegedi Tudományegyetem Finnugor Tanszéke vezetőjének habilitációs előadásairól. A habilitációs előadásokra 2018. november 19-én a Debreceni Tudományegyetem Finnugor Tanszékén került sor.

Az egyetemek között lehetnek kisebb-nagyobb eltérések az eljárás menetét illetően, de – az írásban benyújtott habilitációs munka mellett – jellemzően három előadást kell bemutatni: egy ún. tantermi előadást, egyetemi hallgatók előtt, egy tudományos előadást, és egy idegen nyelvű tudományos előadást, amely többnyire összefüggésben van a magyar nyelvű tudományos előadással, összefoglalása vagy kiegészítése annak.

A tantermi előadásra a magyar szakon kötelező uralisztikai kurzus keretében került sor, ennek köszönhetően szép számú hallgatóság, kb. 70 fő előtt. A három

előadás egymást követte. A tantermi előadás címe „Nyelvi veszélyeztettség – veszélyeztetett uráli nyelvek” volt. Az előadó olyan szociolingvisztikai kutatási területeket és köztük levő összefüggéseket mutatott be, amelyek bár csak az elmúlt néhány évtizedben jelentek meg, a mai uralisztikai kutatásokat és kutatási feladatokat meghatározzák. Ezzel követi a nemzetközi trendeket, hiszen a világ mintegy 7000 nyelvének jelentős része veszélyeztetett. Ilyen kutatási terület a nyelvi dokumentáció, a nyelvi revitalizáció, a kétnyelvűség-kutatás vagy éppen a nyelvi tájkép kutatása. A fényképekkel, videóbejátszással illusztrált előadás nemcsak a hazai és nemzetközi szakirodalomra épített, hanem az előadó saját terepmunka tapasztalataira is. A következőkben csak néhány gondolatot emelek ki a sok témát részletező előadásból.

Az uráli nyelvek többsége – különböző mértékben ugyan, de – veszélyeztetett, ezért nagyon fontos, hogy milyen módon és keretek között lehet ma a kisebb nyelveket dokumentálni, leírni. Kérdés, hogy a létrejött nyelvi anyagok szolgálhatják-e nyelvi tervezés, nyelvi revitalizáció alapját. A nyelvi revitalizáció nyelvfeléllesztést, nyelvelénkítést jelent, lényegében a veszélyeztetett nyelvek fennmaradása érdekében tett lépések összességét, amelyek nem csupán a nyelvre vonatkoznak, hanem a nyelvvel együtt a kultúrára is. Egy nyelv revitalizációját illetően számos tényező jelenthet problémát, így például a beszélők száma, aránya; egy adott területen beszélt nyelvek száma; az adott nyelv nyelvjárási tagoltsága, a nyelv dokumentáltsága (vagy éppen annak hiánya), valamint a társadalmi-politikai környezet, azaz az adott állam és társadalom milyen módon és mértékben támogatja a revitalizációs törekvéseket. Egy nyelv életképességét számos tényező befolyásolhatja, mint például demográfiai tendenciák, a beszélők iskolázottsága, foglalkozása, a házasodási szokások, az érintkező csoportok társadalmi és kulturális hasonlósága, nyelvpolitika, oktatási rendszer, többségi és kisebbségi attitűdök stb. A nyelvi revitalizációnak számos formája és módszere ismert, ilyen a nyelvi fészkek, amely ma már manysi, karjalai, számi közösségekben is megtalálható vagy a nyelvi fürdő, ahol résztvevők már rendelkeznek több-kevesebb ismerettel a kisebbségi nyelvről, míg a nyelvi fészkekben éppen a nyelvet egyáltalán nem ismerő gyermekekre irányul az oktatás. Természetesen a módszerek más-más eredményeket hoznak a különböző közösségekben. Az előadás végén a veszélyeztetett nyelvek és az internet kapcsolatát tárgyalva az előadó arról beszélt, hogy azoknak a nyelveknek van esélye a XXI. században a „túlélésre”, amelyek az interneten is életképesek, azaz a virtuális világban is használják a beszélők. Az oroszországi kisebbségi nyelveket tekintve több pozitív példa is említhető, közülük a baskír, a tatár és a jakut után az udmurt van leginkább jelen az interneten, és ez bizakodásra ad okot.

A tudományos előadás a manysi ditranzitív szerkezetekkel foglalkozott tipológiai szempontból. Ez Sipőcz legfontosabb és legeredményesebb kutatási területe az elmúlt években, amelyet jól mutatnak a publikációi. Az előadásban morfológiai,

szintaktikai és lexikai jellemzőik alapján mutatta be a manysi ditranzitív szerkezeteket, amelyek olyan három argumentumú igék, melyek tipikusan fizikai transzfert fejeznek ki (pl. *ad, ajándékoz, hoz*) és ágenst (A), recipienst (R) valamint téma (T) argumentumot tartalmazó szerkezetben szerepelnek. Mint például *Mari pénzt adott a lányának* vagy *Mari mesét mesélt a lányának*. A harmadik előadásra szűkebb körben került sor. Ez a magyar nyelvű tudományos előadás 20 perces összefoglalása volt.

Az előadások végeztével a bizottság – Csepregi Márta, Keresztes László, Havas Ferenc, Maticsák Sándor és A. Molnár Ferenc – kihirdette az eredményt, amely 100% lett. Az esemény végig jó hangulatban zajlott, a debreceni tanszék Maticsák Sándorral az élén remek házilagzda volt.

Szeverényi Sándor

✱

Dyekiss Virág nyerte el a 2018. évi Vértes Edit-díjat

Vértes Edit finnugor nyelvész teljes tudományos és magánkönyvtárát, különösen gazdag obi-ugor és finn anyagával – örököse, Nemes László révén – a Pázmány Péter Katolikus Egyetem finnugor tanszékére hagyta. 2002. október 17-én Nemes László, az akkor 82 esztendő író és műfordító a következő tartalmú levéllel fordult Fröhlich Idához, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának dékánjához: „Alulírott Nemes László, mint dr. Vértes Editnek, a közelmúltban elhunyt finnugor nyelvésznek rokona és örököse, a nevezett professzor asszonynak, a nyelvtudomány doktorának gazdag finnugor és magyar nyelvészeti, valamint szépirodalmi hagyatékát – az ugyancsak finnugrista dr. Zaicz Gábor ilyen irányú javaslatával egyetértve – a Pázmány Péter Katolikus Egyetemnek ajándékozom. Az állomány elszállításának körülményeivel és további – egyetemen belüli – sorsával kapcsolatban meghatalmazom Zaicz Gábort, aki az elhunyt nagy tisztelője és műveinek népszerűsítője volt, hogy helyettem és nevemben eljárjon. Kérem, hogy minden egyes kötet címlapjára a »Vértes Edit könyvtárából« feliratú pecsét kerüljön rá. Örömmel venném, ha valamiképpen módot lehetne találni arra, hogy a könyvállomány (finnugrisztika, magyar nyelvészet, szépirodalom) lehetőleg többé-kevésbé együtt maradjon.

Számítok arra, hogy az anyag katalogizálása után a jegyzék egy példányát megküldik a részemre. Biztos vagyok abban, hogy ezzel a cselekedetemmel néhai, hívő katolikus unokanővérem nagy értékű könyvgyűjteménye alkalmas, a neki talán leginkább tetsző helyre kerül, és mind az oktatóknak, mind a hallgatóknak nagy segítségére lesz.”

Az ajándékozási szerződés 2002. november 19. napján kelt, és többek között ezt tartalmazza:

„1.) Jelen szerződés tárgya az Ajándékozó [Nemes László] tulajdonát képező, Dr. Vértes Edit professzor asszonytól megörökölt könyvtár, a Megajándékozott [Fröhlich Ida dékán] könyvtári csoportja által elkészítendő állományjegyzék szerint.

2.) Ajándékozó kijelenti, hogy az 1.) szerinti könyvtárat jelen szerződéssel Megajándékozottnak ajándékozza.

3.) Megajándékozott kijelenti, hogy az ajándékot elfogadja.”

2002. december 5-én a dékánasszony az alábbi oklevelet adta át Nemes Lászlónak: „A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kara, valamint a Kar Könyvtára és Finnugor Tanszéke nevében köszönöm Nemes László úrnak, mint az elhunyt dr. Vértes Edit professzor asszony rokonának, hogy a tudós tanár könyvtárát egyetemünk könyvtárának ajándékozta. A gazdag finnugor és magyar nyelvészeti, valamint szépirodalmi hagyaték mind az oktatók, mind a hallgatók nagy segítségére lesz.”

Nemes László egyrészt tehát könyvtárunkra hagyományozta unokatestvére könyvtárát, másrészt elhatározta egy „Finnugor díj Vértes Edit emlékére” elnevezésű alapítvány létrehozását. 2003. május 5-én a következő levelet küldte egyetemünk dékánjának: „A 2002. augusztus 11-én elhunyt unokanővérem tiszteletére »Finnugor díj Vértes Edit emlékére« elnevezésű ALAPÍTVÁNY-t kívánok létrehozni. Vértes Edit hívő katolikus ember volt, munkás életét a tudománynak szentelte. Több ezer kötetes, értékes finnugor szakkönyvtárát halála után a Katolikus Egyetemnek adományoztam. Ezért az alapítvány székhelyéül a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karát szeretném megjelölni, elnökének pedig a Finnugor Tanszék mindenkor egyik főállású oktatóját (elsőként dr. Zaicz Gábor docenst) jelöltem meg. A díjat az alapítvány székhelyén, a hagyományos Pázmány napi ünnepségének keretében – amely közel esik Vértes Edit május 21-i születési évfordulójához – elismerő oklevél kíséretében adnák át. A díj átadója a kar mindenkor dékánja lenne. [Bizonyos levélbeli kérelmek azóta különféle okokból megváltoztak.] Az alapítvány létrejöttéhez annak a Fővárosi Bíróságon történő nyilvántartásba vétele szükséges. Ehhez csatolnom kell a kar írásbeli hozzájáruló nyilatkozatát arról, hogy az alapítvány székhelye a kar. Kérem a fentiekhez Dékán asszony szíves hozzájárulását, és az írásbeli nyilatkozat kiadását.”

2004. január 28-án Nemes László alapító aláírta a „Finnugor díj Vértes Edit emlékére” alapítvány alapító okiratát. Az alapító okirat tartalmazza az alapítvány célját, vagyonát, székhelyét, kezelő szervét, a kuratórium elnökét és tagjait.

Az alapítvány célja: „Finnugor nyelvészeti, valamint néprajzi, történelmi, irodalmi területen figyelemre méltó tevékenységet folytató fiatal, 40 év alatti magyar anyanyelvű oktató, kutató munkájának elismerése. A magyar megjelölés a jelölt állampolgárságától és lakhelyétől független.”

Az alapítvány vagyonából az eddigi átadások alkalmával a díjazottak előbb 300 000, majd 400 000 Ft díjat kaptak. 2006 óta tapasztalható, hogy – az alacsony kamatok miatt – a 2004-ben elhelyezett összegnél valamivel kevesebb összeg állt a kuratórium rendelkezésére. A kuratórium újabb találkozásakor szem előtt tartandó az alapító okirat alábbi mondata: a „vagyon **hozama** kerüljön felhasználásra annak érdekében, hogy az Alapítvány működése soha ne kerüljön veszélybe”.

Megemlítem még az alapítvány kuratóriumának tagjait: Csepregi Márta (ELTE), Maticsák Sándor (Debreceni Egyetem), Sipőcz Katalin (Szegedi Tudományegyetem), B. Székely Gábor (Pécsi Tudományegyetem) és Zaicz Gábor (elnök, Pázmány Péter Katolikus Egyetem).

Az alapító okirat azt is tartalmazza, hogy a kuratórium döntését – hozzáteszem: a nyertes szakmai életútjának bemutatásával – a Finnugor Világ, a Reguly Társaság értesítője minden esetben tegye közzé. A díjat kétévenként az alapítvány székhelyén, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, elismerő oklevél kíséretében kell átadni. Kivételes alkalommal azonban nem az egyetem piliscsabai campusán, hanem, mint például 2008 júniusában – az alapítványt gondozó PPKE hozzájárulásával – a zirci Nemzetközi Reguly Konferencián került sor a díjátadásra, illetőleg 2016-ban a Debreceni Egyetem finnugor tanszékén nyújtottuk át a díjat.

A Pest Megyei Bíróság 2004. február 19-én nyilvántartásba vette a közhasznú szervezetnek minősülő alapítványt. 2004. június 25-én pedig létrejött a PPKE Bölcsészettudományi Kara és a Finnugor Díj Vértes Edit Emlékére Alapítvány (személy szerint az egyetem dékánja és a kuratórium elnöke) között az együttműködési megállapodás.

Tizennégy éve létezik tehát az ún. Vértes Edit-díj. 2018 őszéig hét fiatal oktató kapta kézhez: 2004-ben Wagner-Nagy Bea szamojedológus volt az első, 2006-ban Nagy Zoltán, Nyugat-Szibéria néprajzkutatója a második, 2008-ban az obugrista Ruttkay-Miklián Eszter a harmadik, 2010-ben a szamojedológus Szeverényi Sándor a negyedik, 2013-ban a lappológus Tamás Ildikó az ötödik, 2014-ben az obugrista Gugán Katalin a hatodik, legutóbb, 2016-ban pedig Kelemen Ivett lappológus volt a hetedik díjazott.

Mielőtt rátérek a 2018. évi díjazott életútjára, szomorú kötelességnek kell eleget tennem. Az idén tavasszal, 98 éves korában elhunyt ugyanis Nemes László, aki két alapítványt létesített: egyrészt első felesége, Fehér Klára, másrészt

unokatestvére, Vértes Edit tiszteletére. Életpályáját szépen megrajzolja özvegye, Daróczi Katalin. A következőkben teljes egészében közlöm – kéresemre készítet – nekrológját: „Megadatott neki a hosszú élet. Viharos huszadik (és nem kevésbé viharosan induló huszonegyedik) századunk három emberöltőnyi, hosszú idejének volt hiteles krónikása. Orvos szeretett volna lenni, de a háború közbeszólt; öt évig volt angol katona, harcolt a Közel-Keleten, ott volt a döntő csata idején El-Alameinben, majd Olaszországban, két évig. Leszerelése után újságíróként dolgozott, főleg a külpolitikai rovatnál, kamatoztathatta nyelvtudását. (Hat nyelven beszélt.) A Rajk-per kezdetén mint gyanús, megbízhatatlan elemet kitették az állásából; ez adta meg azt a döntő lökést, hogy addigi politikai nézeteit alaposan felülbírálja, és ez a kritikai szemlélet haláláig tartott. Első, ahogyan ő nevezte, bűn rossz regénye 1950-ben jelent meg. Későbbi regényei közül (összesen 15 regényt írt) a legjelentősebbek: *Szeretni nem elég, Hérosztratoszok kora, Egyetlen édes életünk, Menekülők és Légüres tér*. Feleségével, Fehér Klárával öt közös útikönyvet írtak, ezenkívül 25 regényt, színdarabot fordított. Az utolsó évtizedben főleg novellákat írt. Túl a kilencvenen is sokáig fiatal tudott maradni, mert volt reménye, önbizalma, hite, élményként élte meg az élet adottságait is, barátságot, szerelmet, jó ételeket, művészi alkotásokat. Sok embert ismert, őt is sokan ismerték, soha senki nem mondott róla egyetlen rossz szót sem. Igazi humanista volt, még hozzá olyan, aki személyében is – sokat csalódva bár, de mégis – mindvégig a szabadság, az igazság, a boldog élet talán soha el nem érhető titkát próbálta megtalálni, és ez volt írásainak a mozgó rúgója, mottója.”

E szép méltatás után tulajdonképpen tárgyunk következik, az idei díjazott nevének és eddigi pályafutásának bemutatása. Ő pedig az ELTE volt hallgatója, Dyekiss Virág, akit a kuratóriumunk egyhangúlag kitüntetésre javasolt.

Dyekiss Virág Rochlitz Virág néven, Budapesten született, 1981-ben. 1998-ban kitűnő érettségivel fejezte be középiskolai tanulmányait az Isteni Megváltóról Elnevezett Nővérek Szent Margit Gimnáziumában. Az ELTE-n kitüntetéses diplomával elvégezte a magyar nyelv és irodalom (2006) és a finnugor szakot (2006). Szakdolgozatának címe *Álom és valóság a nganaszan életben*. Ezután ugyanott a néprajz szakot is abszolválta (2008), és *A nganaszan folklórműfajok rendszere* címmel készítette diplomamunkáját. 2008-ban kezdte meg tanulmányait a néprajztudományi doktori iskolának Európai Etnológia doktori programjában, majd 2013-ban, az abszolutóriumot követően – adminisztratív okokból – doktori iskolát váltott, és az irodalomtudományi doktori iskola Uráli népek irodalma és folklórja doktori programjára nyújtotta be a nganaszanok hagyományos szellemi kultúrájáról írt disszertációját, és a sikeres doktori védést követően 2017-ben doktori (PhD) címet szerzett. Értekezésének témavezetője Voigt Vilmos, szakmai konzulense pedig Hoppál Mihály, a címe *Vándorol a hang* volt.

Egyetemi hallgatóként kezdett bekapcsolódni a tudományos életbe. Az akkor Domokos Péter által vezetett finnugor tanszék demonstrátoraként lefordította

Asalcsi Oki udmurt (votják) költő verseit, e fordítás lett a Bede Anna készítette műfordítás alapja. 2004-ben Szombathelyen jelent meg Asalcsi Okinak *Miért hallgat az udmurt nő? Малы шын улэ удмурт нылкышно? c.* kötete. A kiadvány szöveggondozása is az ő feladata volt. Itt említem meg a közel egy évtizeddel később napvilágot látott *Dorvizsi. Ének az udmurt hősookról c.* művet, az udmurt eposz eredeti, valamint magyar és orosz nyelvű kiadását, amelynek előszavát írta, és Rodionova Jelenával együtt ő fordította és jegyeztelte (A világ eposzai 9. L'Harmattan, Budapest 2012).

Munkakörét tekintve 2000-től 2002-ig a 12 évfolyamos Szent Angela iskolában volt óraadó tanár. 2008 óta az MTA Néprajzi Kutatóintézetének munkatársa „fiatal kutatói ösztöndíjjal”. Ami oktatói, ill. tudományszervezői tevékenységét illeti, 2004-ben a budapesti IFUSCO egyik fő szervezője volt. 2008-ban az ELTE folklór tanszékén Uráli népek folklórja címmel speciális kollégiumot vezetett, 2013-ban a Károli Gáspár Református Egyetem vallástudományi tanszékén pedig szemináriumot, Természeti népek vallása címmel. 2010 óta elég rendszeresen vezet az ELTE finnugor tanszékén (2014-ben, 2015-ben, 2016-ban is) finnugor népek folklórja és irodalma témájú szemináriumot. Irodalmi felkészültségét fejlesztette a Finnugor Írókongresszusok találkozóin való aktív részvétel; Hanti-Mansijszkban, Joskar-Olában, Szalehardban és Tallinnban is megfordult. E feladatok elvégzéséhez dicséretes idegen nyelvi tudása is segítséget jelent: angolul, franciául, németül és oroszul is tud, az uráli nyelvek közül egyet-kettőt a nyelvek valamennyi csoportjából megismert (osztják, votják, cseremisiz, finn, észt, nganaszan).

Már középiskolai tanulmányai során felébredt a nganaszan hitvilág iránti érdeklődése, amely aztán tudományos kutatássá mélyült. 2010-ben az Eötvös Ösztöndíjat elnyerve a krasznajarszki Regionális Múzeumban, a szentpétervári Ritkaságyűjtemények (Kunstkamera) Levéltárában, a Puskin Házban, az Etnográfiai Múzeumban, a moszkvai Orosz Tudományos Akadémia kézirat- és audiótárában, az Orosz Akadémia Néprajzi és Etnológiai Kutatóintézetének, továbbá Nyelvtudományi Intézetének archívumaiban és könyvtáraiban gyűjtötte a disszertáció forrásanyagául szolgáló, nagyobb részben kiadatlan folklórszövegeket. Az archívumokban összegyűjtött adatok megháromszorozták a nganaszanokról addig vizsgálatba vonható folklórszövegek számát. Az idén végre megjelent Dyekiss Virág értekezése az Urálistikái Tanulmányok 22. köteteként, *Vándorol a hang. A nganaszan hagyományos világkép a folklórszövegek tükrében* címmel (Budapest 2018). A 265 oldalas kötetet Csepregi Márta lektorálta. Át-átlapoztam ezt a páratlan kiadványt, melynek részletes ismertetését szakemberre bízom.

Fontosabb nganaszan vonatkozású publikációi közül ötöt megemlítek: *The role of strong winds in the folk belief of the Nganasans of Northern Siberia = Cosmos* 21 [2005]: 113–126; *A természetfelettil való kapcsolat a nganaszan hitvilágban = Ünnepi írások Bereczki Gábor 80. születésnapjára*. Budapest 2008. Urálistikái Tanulmányok 19. CD-lemezen; *A szákmányolás tematikájának megjelenése a*

nganaszan szöveges folklórban = TiszTázások. Hallgatói tanulmányok Szilágyi Miklós 70. születésnapjára. ELTE, Budapest. 39–54; *Sihirtes, sigies, olasnes – mythical creatures of North-Samoyed peoples* = CIFU 11, Pars 3. Piliscsaba 2010. 103–107; *Gyobja nguo és Gyajku – kultúrhős és trickster a nganaszan folklórban* = *Ethno-lore* 27 [2010]: 261–280.

Tudományos eredményeit – mint láhattuk – számos hazai és nemzetközi konferencián ismertette, a Magyar Tudományos Művek Tára adatbázisában 48 munkája található meg

Szívügyének tekinti a tudományos ismeretterjesztést is. Cikkei havonta jelennek meg a Szív c. folyóiratban. Ezekben rendszeresen szó van az uráli népekről. Például: *Kalevala. Az identitás és a különbözőség eposza*. Szív 2 [2011]: 67–69. Az online megjelenésre is találunk irodalmi működésével kapcsolatos példát. Ilyen a *Bűn és bűnhődés a nganaszan mítoszokban*. Nyelv és Tudomány – nyest.hu Paper bun-es-bunhodes-a-nganaszan-mitoszokban [2013].

Dyekiss Virág 2002-ben férjhez ment. Hat gyermek édesanyja (Rózsa [15 éves], Gábor [13], Ibolya [11], Péter Tibor [9], Mátyás [4] és Árnika [2]), most várják szintén bölcsész (elméleti nyelvészet, filozófia és informatika szakot végzett) férjével, Dyekiss Emil Gergellyel együtt a hetediket.

A korábbi ünnepeken a finnugor díj átadását általában egyik kollégánk előadásával kötöttük össze. Ezek a finnugrisztika legkülönbözőbb területeiről hangzottak el, elsősorban nyelvészeti témakörben. B. Székely Gábor például a XXI. század elején tett vogulföldi útjáról számolt be. Vagy G. Bogár Edit a lapp nyelvjárásokról tartott a 2010. októberi Pázmány napon tudományos előadást. Ez alkalommal az előadó nem helyi vagy vendég finnugrista volt, hanem maga az ünnepelt, Dyekiss Virág. Előadásában a nyelvileg és földrajzilag is legtávolabbi nyelvrokonainkról, a nganaszanokról számolt be úti tapasztalatai alapján.

Az ifjú kutatónak jómagam, a kuratórium és az alapító özvegye nevében szívből gratulálva átnyújtottam a Vértes Edit-díjat, azaz 400 000 Ft-ot és a Vértes Edit emlékezete című füzetet. Mindemellett átadtam a Pázmány Péter Katolikus Egyetem díszoklevelét is, dékánunk és a kuratórium elnökének aláírásával, és a következő szöveggel: „Díszoklevél Dyekiss Virág részére, akit a »Finnugor díj Vértes Edit emlékére« alapítvány kuratóriuma a nyelvrokonaink kutatásában elért eredményei alapján a 2018. évi díj elnyerésére méltónak ítélte.”

Zaicz Gábor

*

Havas Ferenc: Válogatott tanulmányok

Megjelent a szerző 70. születésnapja alkalmából. ELTE Finnugor Tanszék. Budapest, 2018. (Urálisztikai Tanulmányok 21. Sorozatszerkesztő: Klima László.)²¹

Havas Ferenc, az ELTE Finnugor Tanszékének emeritus professzora és 2002–2012 között tanszékvezetője, a most végéhez közeledő évben lett 70 éves. Ebből az alkalomból jelent meg 23 válogatott tanulmánya a tanszéki kiadványsorozat 21. köteteként, az ünnepelt saját szerkesztésében.

A jubileumi kötet anyaga, mint a szerzői bevezetőben olvasható, az elmúlt 45 év munkáiból van összeválogatva, de a zöme – a 23 tanulmányból 17 – a Finnugor Tanszéken eltöltött idő alatt íródott vagy jelent meg. Ezt az időt Csepregi Márta laudációjában az ünnepelt életpályájának kiemelkedő fejezeteként jellemezte.

Válogatott írásait a szerző négy tematikus tömbre osztotta: az elsőben a nyelvfilozófiai-történeti, a másodikban a nyelvtipológiai, a harmadikban az uralisztikai, a negyedikben pedig az egyéb tárgyuak kaptak helyet. Bevezetőjében hangsúlyozza, hogy a tömbök és azokon belül a tanulmányok nem a keletkezés időrendjében követik egymást, hanem a köztük levő tematikus vagy logikai összefüggések megkívánta sorrendben. Ez a megoldás nagyon „olvasóbarátnak” bizonyult: az egyik egység a legtöbbször szinte észrevétlenül gördül át a másikba, ahogyan az egyik tanulmány fonalát is gyakran újra fölveszi és továbbszövi a másik. Mivel más-más időben, más-más közönségnek írt tanulmányokról van szó, előfordulnak köztük bizonyos átfedések. Azonban ezek sem zavarják az olvasást, épp ellenkezőleg: remek memóriafrisztítőként szolgálnak.

A kötet nyelvbölcseleti tárgyú írásainak íve a görögöktől a középkoron át a XX. század második feléig terjed, a következő címekkel: 1. „Gorgiász, a nyelvfilozófia első szkeptikusa” (2004); 2. „Onoma, rhéma, logosz” (1998); 3. „Arisztotelész, a nyelvfilozófus” (2003); 4. „Abélard nyelvi filozófiájáról” (2003); 5. „A grammatica speculativa modernsége” (1991); 6. „Duns Scotus, a nyelvi realista” (2004); 7. „Nicolaus Cusanus és a nyelv” (2003); 8. „Nyelv és szabadság. Nyelvelmélet és politikai ideológia Noam Chomsky nézetrendszerében” (1996). Érdemes megjegyezni, hogy az idézeteket a tanulmányok többségében a szerző maga fordította görögből, latinból, németből és angolból.

Megpróbálom felsorolni e cikkek végkövetkeztetéseit. Az első címe önmagáért beszél. A második mellett érvel, hogy Platón onoma (szubjektum) + rhéma (predikátum) „képlete”, azaz a logikai ítélet keretének megfogalmazása fordulat volt az európai gondolkodás történetében, amelyre talán nem is vagy nem így

²¹ Ezzel az írással köszöntjük Havas Ferencet 70. születésnapja alkalmából. A szerk.

került volna sor, ha Platón nyelvről alkotott képe nem görög anyanyelvén alapult volna – a görögben ui. mint nominatív, azaz alany–tárgy megkülönböztetést és általános, szemantikailag kiürült alanyesetet használó nyelvben jóval könnyebb lehetett az alanyfogalom kialakítása, mint egy más típusú nyelvben. A harmadik írásból megtudjuk, hogy Arisztotelész volt „a grammatika első emancipátora”, a negyedikből pedig, hogy Abélard nyelvi filozófiája a nyelvi transzcendentalitás egyik korai megnyilvánulása volt. A spekulatív grammatika modernsége a szerző szerint abban áll, hogy „meghökkenítő párhuzamot mutat” a wittgensteini nyelvfilozófiai fordulattal, Duns Scotus jelentősége pedig annak a ténynek a „forradalmi felismerésében”, hogy „könnyebb megjelölni, mint megérteni”, ami potenciálisan előrevetíti a nyelv gondolkodásról való leválasztásának lehetőségét. Nicolaus Cusanus azzal előzte meg korát, hogy a nyelvet az emberi lényeg konstitutív tényezőjeként kezelte.

A nyolcadik tanulmányban, amely a filozófiai blokk leghosszabbja, és a kötet 23 írása közül vélhetőleg a legszélesebb körű érdeklődésre tarthat számot, a szerző arra vállalkozik, hogy Chomsky „nyelvészeti és politikai indíttatását és teljesítményét” párhuzamos, bíráló elemzésnek vesse alá. Nyelvészeti konklúziója: Chomsky kompetenciafogalma és a nyelv velünk születettségéről szóló tanítása ellenkezik a „nyelviség” fogalmával (hogy ti. nyelven nem egy, hanem három dolgot érthetünk: nyelvet, nyelvtudást, nyelvhasználatot), mivel összemossa a nyelvnek mint társadalmi realitásnak a fogalmát a nyelvnek mint egyéni nyelvtudásnak a fogalmával (70). (Érdemes megjegyezni, hogy e tanulmány első része (61–73) igen hasznos olvasmány lehet azoknak, akik a generatív grammatikával kapcsolatos alapismereteiket szeretnék feleleveníteni.)

„A szaknyelvészek többségének filozófiai affinitása vagy másfél évszázada meglehetősen lanya” – írja Havas, a nyelvfilozófus egy helyütt (51), és ettől bizony sok olvasója találva érezheti magát, köztük én is. Ezért is nem éreztem feljogosítva magam ezen blokk írásainak részletesebb ismertetésére.

Nyelv és gondolkodás viszonyának felfogásában legközelebb a felvilágosodás filozófusainak, majd Wilhelm von Humboldtnak a nyelvszemlélete hozott újat. Ezt már a nyelvtipológiai blokk első tanulmányában, „A klasszikus nyelvtipológia története” címűben olvashatjuk, mely a szerző által szerkesztett 1977-es nyelvtipológiai szöveggyűjteményben jelent meg először. Az ezt követő, 2002-ben megjelent tanulmányában az 1930-as–40-es évek szovjet stadiális tipológiai iskolájának teljesítményét mutatja be és értékeli tudománytörténeti szempontból. Ennek a klasszikus és a modern nyelvtipológia közé „hidat képező” (118), elfeledett irányzatnak a bemutatása szerves folytatása az előző fejezet tudománytörténeti áttekintésének, ugyanakkor előkészítésül is szolgál a szerző elméleti igényű történeti tipológiai fejtegetéseire, amelyeket a következő három tanulmányban tár elénk, valamint az elmélet uralisztikai, fennisztikai és magyar nyelvészeti alkalmazásaihoz, amelyeket a harmadik és a negyedik blokk

tartalmaz. A marrizmusként elhíresült ún. glottogóniai elméletet továbbfejlesztő stadiális tipológusok ui., miközben sikertelenül próbálták meg a nyelvek eltérő mondatszerkezet-típusait különböző tudat- és végső soron társadalomfejlődési stádiumokkal összekötni, akarva-akaratlanul is diakrón mondattani tipológiát fejtek ki, a maga nemében az elsőt (138). Ezt a kutatási irányt művelői szerzőnk maga is az utóbbi húsz évben, azon kevés nyelvtipológusok egyikeként, akik „nem korlátozódnak e diszciplína pusztán szinkrón (avagy pánkron) felfogására” (185, 378).

Röviden úgy jellemezhetjük ezt a kutatási irányt, hogy a *tipológiai* része a világ nyelveiben fellelhető alapvető mondatfelépítési típusok rendszerezését jelenti, *történeti* része pedig az így kapott rendszernek a típusok közti diakronikus összefüggések leképeződéseiként, „mondatszerkezet-törzsfjlődési” stádiumok egymásutánjaként való értelmezését (169, 191, 221). Egyik fő módszertani alapelve, hogy a rendszeridegen mondattani jelenségek (mint pl. a jelöletlen tárgy az uráli nyelvekben) korábbi rendszerek reliktumaként magyarázhatók (191), és így bepillantást engednek a nyelvek előtörténetének azon szakaszába is, amelybe a történeti-összehasonlító módszerrel már nem lehet behatolni (222). Másik módszertani jellemzőjeként említhetjük a kérlelhetetlen logikai szigor, az óvakodást az olyan gyakori logikai hibáktól, mint pl. a származékok egymásra való visszavezetése a közös előzményükre való visszavezetés helyett (168; l. a 238–9. oldalt is).

E munka gyümölcseképp született meg Havas akadémiai doktori értekezése (megvédve: 2012), benne új történeti tipológiai elméletével, „a mondatszerkezet tipológiai evolúciójának tanával” (378), amelyet a nyelvtipológiai tömb harmadik, egyben a kötet leghosszabb tanulmányából, a „Szkematológia és szkematogónia (A kontentív mondattani tipológia alapjai)” címűből ismerhetünk meg.

Kontentív (tartalmi) tipológián a mondatfelépítési típusok igei argumentumok (agens, patiens) egymás közti viszonyain alapuló rendszerezését értjük, szemben a szórendi alapon történő rendszerezéssel. Havas ezen az alapon öt típust különít el; közülük az első kettő már régen, a többi csak az utóbbi időben vált ismertté: 1. nominatív (intranszitiv és tranzitiv ige alanyát különbözteti meg a tranzitiv ige tárgytól, l. pl. indoeurópai és uráli nyelvek); 2. ergatív (intranszitiv ige alanyát és tranzitiv ige tárgyat mint patienset különbözteti meg a tranzitiv ige alanyától mint agensből, l. pl. kaukázusi nyelvek); 3. triadikus (mindhárom említett mondatrészt megkülönbözteti egymástól, l. pl. ausztráliai nyelvek); 4. aktív (a tranzitivitási viszonyoktól függetlenül különbözteti meg az inaktív alanyt és a – szintén inaktív – tárgyat mint patienset az aktív alanytól mint agensből; l. pl. indián nyelvek); 5. tematikus (a mindenkorai témát avagy topikot különbözteti meg a többi mondatrésztől, a tranzitivitási és aktivitási viszonyoktól teljesen függetlenül, l. pl. tagalog).

A tanulmány első, tipológiai, azaz „sématai” (szkematológia) részében Havas részletesen jellemzi az imént felsorolt típusokat, azaz sémákat (szkémákat), a második, történeti részben pedig diakrón szemléletű értelmezését adja a látottaknak, azaz: felvázolja a bemutatott sémák kialakulásának elméletét (szkematogónia), megnevezve azokat a rendszeridegen nyomokat, amelyek korábbi fejlődési stádiumok lenyomataként értelmezhetők egy-egy ilyen vagy olyan típusú nyelvben. Eszerint a mondatszerkezetek „családfája” a differenciálatlan mondat-szóból indul ki, erre épül a kéttagú, predikátum + differenciálatlan nominális összetevő alkotta ősmondat, majd a fejlődés egy pontján kiválik az első ág: a tematikus típusé. Ezt követi az aktív, majd az ergatív típus, végül a két legfiatalabb testvértípus: a nominatív és a triadikus, melyek közül utóbbi a konzervatívabb. A közbülső stádiumok pedig a tematikus ág leválásáig visszamenve rendre: protoakkuzatív (az akkuzatívusz kialakulásának ideje, a nominatív és a triadikus séma közös előzménye), prototranzitív (a tranzitivitás mint mondat-szervező elv megjelenésének ideje, a protoakkuzatív és az ergatív séma közös előzménye), protoaktív (az (in)aktivitás mint mondat-szervező elv megjelenésének ideje, a prototranzitív és az aktív séma közös előzménye); differenciatív (értsd: olyan, közelebből meg nem határozott, az ige szemantikai osztályának függvényében változó mondatfelépítési elvek korszaka, amelyeknek a nyomát már csak bizonyos speciális szerkezetek őrzik a mai nyelvekben). (171, 220.)

A rekonstrukció koronája egy történeti tipológiai univerzálé: „A mondatformák evolúciója a szemantikai diverzitástól a szintaktikai sematizálódás felé tart” (181). A szóban forgó tanulmány alapvető jellegét mutatja, hogy számos utalás esik rá a továbbiakban.

„A nominatív és ergatív – történeti tipológiai összefüggések” (2010) c. tanulmányban szerzőnk a fentebb mondottak értelmében száll vitába azokkal a nemzetközi szakirodalomban fel-felbukkanó nézetekkel, amelyek az ergatív szerkezeteket a nominatívól próbálják levezetni, vagy fordítva. „Az alany univerzalitásának problémája” (2008) c. írás azzal a Greenberg-féle szórendi tipológiában megnyilvánuló és bizonyos szintaktikai jelenségek által is igazolhatónak vélt elvvel kíván leszámolni, amely szerint az alany (és melleleg a tárgy is) univerzális kategória volna. A szkematológiai elmélet fényében nyilvánvalónak tűnik a válasz: az alany nem lehet univerzális kategória, hiszen csak a nominatív típusú nyelvekben létezik objektíve, ill. csak az e típusú mondatfelépítési sémában definiálható egzakt módon. (De ettől még az európai gondolkodásnak Platón óta elszakíthatatlan része.)

Az uralisztikai tömböt a „Jelöletlen tárgy az uráli nyelvekben – történeti tipológiai megközelítés” c. tanulmány (2008) nyitja. Ebben Havas előbb számba veszi mindazokat a szerkezeteket, amelyekben a tárgy jelöletlenül (azaz az alanyéval megegyező esetben) áll az uráli nyelvekben (pl. a magyarban ilyenek a *fa vágni-*, *favágó-*, *favágás-félék*, a finnben a felszólító módú ige tárgya stb.),

majd összefoglalja az uráli nyelvekbeli jelöletlen tárgy kialakulásával kapcsolatos korábbi elképzeléseket, és kimutatja: mondattani tipológiai szempontból tarthatatlanok. A szkematogóniai elmélet szerint ui. a jelöletlen tárgy gyökerei a kéttagú mondat kialakulását követő stádiumba nyúlnak vissza, amikor ama bizonyos differenciálatlan nominális összetevőnek elkülönült egy jelölt változata az agens, és egy jelöletlenül maradt változata a *patiens* képviselőjére. „A tárgy eredetileg *par excellence* módon jelöletlen kategória. Következésképpen nem az szorul nyelvészeti megvilágításra, hogy a tárgy adott esetben miért jelöletlen, hanem éppenséggel a jelöltségét kell történetileg megmagyaráznunk” – zárja Havas e fejtegetését; de az utóbbi magyarázat – sajnos – már kívülesik e tanulmány hatókörén.

„Az uráli particípiumok prenominatívítása” (2006) c. tanulmányban a szerző először is amellet sorakoztat fel egy sor érvet, hogy a particípiumok ősbib alakulatok, mint a finit igeragozás, és a közfelfogással ellentétben eredeti szerepük szerint nem jelzők, hanem predikátumok voltak, melyek az igeóban kifejezett cselekvés aktív, gyakori vagy rezultatív, egyszóval: jellemző voltát voltak hivatottak szembeállítani „a képző nélküli ige ad hoc aktivitásával” (231). Áttérve ezek után az uráli nyelvek particípiumaira, példákkal illusztrálja ezek igenmi közömbösségét (határozatlanságát), azaz azt a sajátosságukat, hogy egyaránt előfordulhatnak aktív és passzív használatban (pl. a magyarban: *olvasott ember* és *olvasott könyv*). Ez a tulajdonság más nyelvcsaládokra is jellemző, de az urálira „jóval pregnansabban” (236), és arra utal, hogy igenem tekintetében (még) közömbösek voltak maguk az ige-ek is, amikor a particípiumképzők (még predikátumjelként) hozzájuk járultak. Ez pedig a szkematogóniai elmélet értelmében végső soron nem jelent mást, mint hogy az igenem későbbi kategória, mint az igei állítmány (239), valamint hogy az uráli particípiumok egy prenominatív, azaz a nominatív mondat-szerkezet kialakulásánál (jóval) korábbi stádium reliktumai.

„A particípiumi alárendelés történeti tipológiai tanulságai az uráli nyelvekben” (2008) című, következő tanulmányában Havas az uráli nyelvek „balra elágazó” particípiumi alárendelő szerkezeteinek (pl. a *szállodába rendszerint csak sötét este érkező (vendégek)*) kialakulását fejtegeti, a particípium predikatív természetéből, továbbá az uráli alapnyelv – talán szintén prenominatív reliktumként megőrződött – SOV alapszórendjéből kiindulva.

„Az uráli nyelvek genitívuszáról – tipológiai megközelítésben” (2008) című tanulmány célkitűzése: „új megvilágításba helyezni az uráli nyelvekben kialakult genitívusz eredetét, vagy legalábbis egyfajta eredeztethetőségét” (253). Az uráli nyelvek latívuszi *-*n*-ből eredeztetett *-*n* genitívuszragjának alapnyelvi eredete vitatott. Havas a nyelvtipológia tanúságára hivatkozva kijelenti: ha volt is az alapnyelvben *-*n* genitívusz, annak a birtokos személyragoknál jóval később kellett megjelennie, de minthogy a latívusz > genitívusz fejlődés univerzális

történeti tendencia, valójában bármikor érvényesülhet, így az sincs kizárva, hogy az idevonható uráli nyelvek különéletemben ment végbe. Hogy így történt-e, eldönthetetlen. A történeti tipológia tanúsága alapján kijelenthető továbbá, hogy az uráli nyelvek „birtoklásszerű” szerkezetei, azaz *a fiúnak melege van, a fiúnak puskagolyó fűrődött a fejébe, a fiúnak van (egy) puskája*-félék összefüggenek egymással, lévén hogy az ún. patientív szerkezet általános elve alapján épülnek fel, amelyet az egyszerűség kedvéért így írhatunk le: ráirányultságot kifejező (tehát eredetileg latívuszi) alakú topik + e topik tekintetében egy állapot fennállását vagy egy folyamat megtörténtét elmondó komment (aminek vagy része egy grammatikai alany is, vagy nem). (Közvetve idetartozik a *fiúnak a puskája* típusú birtokos jelzős szerkezet is.) Ez egy protoaktív mondatfelépítési elv, és mint ilyen, újabb prenominatív reliktum az uráli nyelvekben.

Az uralisztikai tömb utolsó írásának címe: „A finn ergativitás kérdéséhez” (2015). Ebben Havas történeti tipológiai alapon elveti T. Itkonen klasszikus finn ergativitáselméletét (1974–75), amelyet az az ún. egzisztenciális és „normális” mondatok szembenállására alapozott, majd szemügyre veszi a finn egzisztenciális mondatok egy sajátos altípusát, az akkuzatívuszi alanyt tartalmazó *minulla on sinut* ’nekem itt vagy te’-félét. Feltevése szerint a *sinut -t*-jében nem akkuzatívuszi *-t*-t (eredetileg: többes jelet), hanem egy nyomatékosító elemet kell látnunk. (Korábban is voltak ilyen nézetek, de a finn legközelebbi rokon nyelveinek tanúsága alapján ez a magyarázat nem tűnik túlzottan valószínűnek.)

A kötet utolsó blokkjában a következő írások kaptak helyet: „Tárgyas ragozás és medializáció” (2005), „Tessék” (2006), „Zsilka János: De constructione. Elemző ismertetés” (1986), „Sztálin, a nyelvteoretikus” (2000) és „Sztálin és a marrizmus-vita” (2002, 2012). Itt csak a két utóbbira térek ki (a „Tárgyas ragozás és medializáció”-val részletesen foglalkozott Honti László (NyK 106: 132–46) és É. Kiss Katalin (NyK 107: 131–46)).

Mindkét tanulmány Sztálinnak az 1950-es marrizmus-vitához való hozzászólását járja körül, az eseményeket tudománytörténetileg *sine ira et studio* újraértékelendő. Az elsőben Havas azt a magát máig makacsul tartó mítoszt szedi ízekre, amely szerint Sztálin Pravda-beli cikkében úgymond tönkrehozta Marr tanait. Megtudhatjuk: a generalisszimusz érvei nem feleltek meg a tudományos cáfolat követelményeinek, hiszen túlnyomórészt „hamis előfeltételezésekből, tényszerűen cáfolható kijelentésekből kiinduló álkonklúziók” voltak, „tele fogalmi csúsztatásokkal, logikai hibákkal, társadalomelméleti és nyelvészeti dilettantizmussal” (353). Amit tett, az nem cáfolat volt, hanem deklarálása annak, hogy Marr tanai elutasítandóak. „Hogyan lehetséges, hogy több mint egy fél évszázad eltelt anélkül, hogy a kérdés bármely interpretátorának eszébe jutott volna Sztálinnak ezeket a gondolatmeneteit felülvizsgálni?” – kérdezi az olvasó a szerzővel (346).

A második Sztálin-tanulmányban szerzőnk új oldaláról mutatkozik be, amikor pszichológusi látletet készít a cezaromán, világszemléletében a bürokratikus

mentalitást nagy hatalmi becsvággal és nacionalista messianizmussal keverő, a tudósokat gyanakodva szemlélő és megvető, ám egyszersmind az elismerésükre vágyó, Lenin-komplexusban szenvedő és a rég halott idol filozófusi babérait elirigylő, önmagát nyelvészeti (és más tudományos) kérdésekben kompetensnek képzelő tirannusról. A Sztálin-portréhoz precíz korrajz is társul: a mindenre és mindenre kiterjedő hatalmi kontroll, a feltétlen lojalitásra kényszerítés, a fenyegetett és kiszolgáltatott helyzetbe taszítás, a rituális kultúrharc, a tudományos vitának álcázott leszámolások és a „túlteljesítő öngazolás” által önjáróvá tett gépezet nyomasztó és csüggesztően ismerős képe.

Sztálin nem hozzászólt a vitához, hanem eleve maga kreálta azt, hogy hozzá szólhasson, és „ideológiai direktívákat sulykolhasson a felmerült nyelvészeti probléma ürügyén” (365).

Havas Ferenc válogatott tanulmányait két tudománytörténeti érdekű írás fogja közre: egy laudáció Csepregi Márta és Ladányi Mária tollából, „Havas Ferenc, a tanár és az iskolateremtő kutató” címmel a kötet elején, ill. a szerző tanulságos „szabálytalan önéletrajza” a kötet végén. Befejezésül csak annyit mondhatok: jó döntés volt tőle kiválasztott írásait „újra rátukmálni a közre” (371)!

Kubinyi Kata

✱